

Geheimekonseillet og Danske kancelli 1690—95

AF

PREBEN DOLLERUP

Tidligere behandlinger.

Denne afhandling vil forsøge at skildre det danske geheimkonseil fra 1690 til 1695 for så vidt angår dets indenrigske virkefelt og med særligt henblik på forholdet mellem Danske kancelli og konseillet. Et geheimkonseil er — eller kan være — det højeste konsultative organ i en statsform som den i Danmark efter 1660 herskende, og dets opgave er at give kongen råd i de sager, der forelægges det, hvorefter monarken kan træffe sin bestemmelse, formelt frit, men i praksis naturligvis oftest påvirket af de i konseillet fremførte meninger. Det er derfor af interesse på grundlag af de ret hyppige vidnesbyrd om konseillets eksistens at skaffe oplysning om, hvordan det var sammensat, hvilke funktioner det udøvede, hvilke afsnit af samfundslivet det beskæftigede sig med, i hvilke forhold det stod til den øvrige administration, og hvordan udviklingen var på disse nævnte områder.

Dette emne er kun i ringe udstrækning behandlet i litteraturen. Edvard Holm¹ har drøftet konseillets stilling i tiden fra 1670 til 1720 under eet, men med særlig hensyntagen til årene 1690—95, fordi der her er efterladt en protokol over indenland-

¹ Edv. Holm: Danmark-Norges indre Historie 1660—1720. I. (Kbh. 1885) s. 58 ff og især i henvisningerne ibid. s. 12 note 34 og ibid. s. 13 ff note 38. — Herefter henvist til som Holm I.

ske forretninger, foretaget i geheimekonseillet. Ved gennemgangen af denne protokol har det slået Holm, at mens der her ofte forhandles om sager, som må have været for i Danske Kancelli, findes kun et par tilfælde, hvor rentekammeret har afgivet en erklæring, der forelægges til kongelig resolution i konseillet. Især på grundlag af denne protokol drager Edv. Holm den slutning, at konseillet har været stillet i et ulige nærmere forhold til kancellierne — for Tyske kancellis vedkommende af udenrigspolitiske årsager — end til rentekammeret, og at kongen regelmæssigt har resolveret om kammersagerne uden at lade dem komme for i konseillet.

Året efter udgivelsen af bind I af Holms værk udgav V. A. Secher »Vejledende Arkivregistratur I. Danske Kancelli og de dermed beslægtede Institutioner 1513—1848«,¹ hvori han i overensstemmelse med Holm fandt, at protokollen viste, at konseillets indenrigske forhandlinger mest drejede sig om skriftlige betænkninger, afgivne af Dansk kancelli i sager af mere almindelig karakter.² Dog var han uenig med Holm i, at protokollen var et tilfældigt bevaret bind af en løbende række. Ved at placere en udateret instruks for konseillet³ til 1690 mente han at have sandsynliggjort, at denne instruks havde givet stødet til protokollens indrettelse, og at den bl. a. af denne grund var den eneste af sin art.

For begge disse forskere gælder det, at de offentliggjorde deres arbejde på et tidspunkt, hvor der ikke forelå så stor støtte i parallelle undersøgelser, som tilfældet er nu. For Edv. Holms vedkommende bør endvidere nævnes, at hans værk er anlagt så bredt og skitse-mæssigt — som en indledning til hans hovedværk om det 18. århundrede — at det ikke med rimelighed kan lastes for de mange og uundgåelige fejl, som detailundersøgelser må vise i det.

¹ I »Meddelelser fra Det kongelige Geheimearkiv ... for 1883—85« (Kbh. 1886) — Herefter henvist til som Secher.

² Secher, s. 103.

³ Instruksen og dens datering omtales udførligt i denne afhandlings kronologiske afsnit.

Materialet.

Til belysning af geheimekonseillets virksomhed 1690 til 1695 findes tre hovedkilder: en dansksproget konseilprotokol, en tysksproget konseilprotokol og kong Christian den Femtes dagbøger. Ved undersøgelsen af Danske kancellis forhold til rådet kommer kancelliets forhandlingsprotokoller naturligvis ind i billedet. Desuden er de forskellige instrukser og takster vigtige kilder, gesandtindberetningerne fra udenlandske magters repræsentanter i Danmark kan også sige noget, og endelig må omtales Molesworth's danmarksskildring og Slanges kancellihistorie.

Kong *Christian den Femtes dagbøger*¹ må beskrives først, da de er de vigtigste kontrolmidler overfor den danske og den tyske protokol. Dagbøgerne begynder, såvidt det er os bekendt, i 1689. Titlen er »Memorial eller Journal for Året 1689«, og første indførsel er sket under datoen 18. marts. Dagbogens indhold er først og fremmest regeringsanliggender, mens private forhold — med jagten som en iøjnefaldende undtagelse — kun sjældent meddeles. I årene 1689—90 er indskrivningerne ret få, men fra og med 1691 og især fra 1692 langt fyldigere. I disse fire år er dagbøgerne ført kronologisk, men fra begyndelsen af 1693 er formen ændret, så optegnelserne indenfor de enkelte måneder er gjort systematisk, under overskrifter, der angiver navnene på en række fremmede magter samt de vigtigste indenlandske saggrupper plus »adskilligt«. Dagbøgerne er fra 1689 til 1694 ført af kongen selv, men fra og med 1695 er dagbøgernes »fortsættelse«, dagjournalerne, ført af en skriver og indholdet er af en ganske anden art end tidligere, idet det væsentligt består i uddrag af Tyske kancellis uden- og indenrigspolitiske skrivelser, dog med undtagelse af de af Thomas Balthasar von Jessen førte læg, der omhandler udenrigspolitiske sager af særlig karakter.² Endelig bør nævnes kongens egenhændige dagbog for 1696, der er yderst nødtørftig.

Ingen af dagbøgerne har endnu været genstand for en indgående kritisk undersøgelse. Her kan kun gives det lille bidrag,

¹ C. Molbechs opfattelse af dagbøgerne findes i forordet til udgivelserne i *Nyt Historisk Tidsskrift* I (Kbh. 1847), s. 469 ff (herefter henvist til som NyHT). Se også C. F. Bricka i indledningen til dagbogen for 1694 i *Danske Magazin* 5. r. II (Kbh. 1898), s. 231 f.

² Således Emil Marquard i indledningen til udgivelserne i *Danske Magazin* 6. r. II (Kbh. 1914), s. 112 ff. Læggene bærer udskriften »Geheime cabinets-sachen«. Til *Danske Magazin* henvises herefter som DM.

som består i en sammenligning mellem de oplysninger, som dagbøgerne yder om geheimekonseillet i dets indenrigske funktioner, og de meddelelser om samme emne, der findes i den i Rigsarkivet bevarede *dansksprogede geheimekonseilprotokol*.

Dennes fulde titel er »Protokol over Kancellikollegii Memoria-ler, såvelsom og en del andres til Hans kongl. Maj. allerunderdanigst indgivne Relationer og Supplikationer, item adskilligt andet, som Hans Kong. Maj. udi Geheimekonseil allerunderdanigst er blevet refereret, og af Hans Kongl. Maj. der sammensteds er vorden påresolveret.

Begyndt den 1. maj a^o 1690.¹

Første indførsel daterer sig til 15., 16. eller 17. maj 1690,² sidste indførsel til 23. september 1695. Protokollen er i eet bind, hvoraf kun 272 af ialt 363 blade er benyttet. På sidernes højre halvdele findes ekstrakter af de behandlede andragender, mens venstre halvdelene er brugt til resolutioner og eventuelt ekspeditionsdata. Protokolføreren er identificeret³ som Søren (eller Severin) Rasmussen, der fra 1681 var kancellisekretær, fra 1690 til 1697 tjenstgørende i geheimearkivet og fra 29. september 1691 assessor i Danske kancelli. Han har ikke alene ført geheimekonseilprotokollen, men også protokollen for rådstuekommissionerne, der ligeledes begynder 1690⁴. Geheimekonseilprotokollen bærer — især ved nogle bemærkninger i sidens resolutionshalvdel — præg af ikke at være ført under møderne. Rækkefølgen er kronologisk efter resolutionsdatoen, men nogle gange er denne praksis ikke fulgt, hvilket også viser, at protokollatet ikke er skrevet i konseillet.⁵

¹ Herefter henvist til som geprot. — I denne afhandling er ortograften normaliseret overalt.

² Resolutionerne er udaterede. Det drejer sig om tre af kancelliet indgivne sager, der at domme efter opstillingen i protokollen er behandlet samtidig og sandsynligvis også indgivne samtidig. Den første sags indstillingsdato fra kancelliet, 15. maj 1690, gælder da sikkert alle tre. Da sagerne resulterede i en forordning af 17. maj 1690, må behandlingen altså have fundet sted på en af tre nævnte dage. Geprot. fol. 1—4 r.

³ Af Carl Christiansen i dennes »Bidrag til Dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger.« II (Kbh. 1922), s. 95 note 61. — Herefter henvist til som Christiansen.

⁴ G. N. Kringelbach: Den danske Centraladministrations Embedsetat 1660—1848 (Kbh. 1889) (herefter henvist til som Kringelbach) og Dansk Biografisk Leksikon XIX (Kbh. 1940), s. 251 ff. Herefter henvist til som DBL.

⁵ Kronologiske uregelmæssigheder er fundet i geprot. fol. 30 r., 32 r.,

Angående protokollens indhold viser en simpel gennemlæsning, at det udgøres af indenlandske sager.¹

Ved sammenligning mellem dagbøgerne og geheimekonseilprotokollen ses det, at af de 5 møder, som konseilprotokollen nævner for året 1690, omtaler dagbogen kun eet.² Af protokollens i hvert fald fire møder i 1691 genfindes to i dagbogen, og mens protokollen i 1692 kender mindst 15 møder, omtaler dagbogen kun 8³ af disse. I 1693 har protokollen 10 møder, og heraf genfindes de 4 i dagbogen. I 1694 er protokollen tom, og i 1695 har dagbogen som nævnt skiftet karakter. Af protokollens ialt mindst 34 møder indeholder dagbøgerne altså kun 15.⁴

I samme forbindelse må nævnes dagbogens kortfattede karakter. Typisk for omtalen af indenlandske, ikke-økonomiske og ikke-militære sager er f. eks. notitsen 10. oktober 1692: »Vi havde og adskillige indenlandske sager for med oversekretær Moth udi vores geheimekonseil»,⁵ mens udenrigspolitiske, økonomiske og militære forhold jævnlige får en behandling, der er udførligere end eksemplet, men kun sjældent detaljeret. Den kortfattede

32 v., 43 r. — 44 v., 97 v. og 163 v. De ligger i maj—august 1691, januar 1692 og december 1692.

¹ To i gcprot. nævnte forhold grænser op til udenrigspolitikken, nemlig en den 15. november 1690 behandlet prisesag, hvor den franske ambassadør i København har intervereret (gcprot. fol. 14 v. f) og en den 13. og 19. marts samt 29. december 1693 behandlet sag om den hollandske residents forbindelse med den hollandske menighed i København, idet residenten lod denne menigheds kirkelige handlinger foretage i sit hus (gcprot. fol. 179 v. ff, 206 r. ff, 259 v. ff).

² Se den skematiske sammenstilling i bilaget.

³ Gcprot. kender et møde 11. oktober 1692, hvor dagbogen intet nævner, mens dagbogens møde 10. oktober ikke omtales i gcprot. Begge møder drejer sig om kancellisager, og da det er det eneste tilfælde, hvor dagbogen giver oplysning om konseilbehandling af egentlige kancellisager, som ikke findes i gcprot. er der ganske sikkert tale om det samme møde, men med dateringsfejl i den ene kilde. cfr. note 5.

⁴ Dagbøgerne kender dog 2 mere af de 34 møder, nemlig 15. og 29. januar 1692, (Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv VI—VII. Kbh. 1876—82—83, s. 260 og 262 f. Herefter henvist til som GA.), men nævner ikke de dele af mødet, der findes i gcprot. 15. januar 1692 oplyses, at Chr. S. von Plessen for første gang deltog i et konseilmøde efter at have aflagt troskabsed. 29. januar »blev udi konseillet delibereret over forpagtingen af tolden til Elsfleth» Ingen af disse to dele nævnes i gcprot.

⁵ GA. VI—VII, s. 318 cfr. note 3.

form medfører også en fare for, at sager, der fremtræder som behandlede af kongen alene, i virkeligheden kan være foretagne i konseillet.

Det sker hyppigt, at dagbøgerne omtaler konseilmøder på en måde, der tydeligt viser, at også andre sager end de i protokollen nævnte har været foretagne. Således blev 13. maj 1691¹ om formiddagen forhold vedrørende fyrstendømmerne m. m. behandlet, og »Eftermiddag blev forpagtning af provianthuset foretagen, så og adskillig indenlandske sager, især København angående, om kanalens rensning, foretagen.« Heraf kender protokollen — men til gengæld udførligt — kun de adskillige indenlandske sager, mindst fire, højst seks,² hvoraf kun sagen om kanalens rensning vedrørte København.

Dagbøgerne indeholder altså mange oplysninger om geheimekonseillet, der ikke findes i protokollen. Vigtigst er de udenrigske forhold, der som omtalt overhovedet ikke nævnes i den dansk-sprogede konseilprotokol. Disse ligger imidlertid udenfor denne afhandlings målsætning. Men desuden giver dagbøgerne oplysninger om en lang række indenrigske konseilmøder, der ikke kendes fra protokollen.

Den i bilag 1 foretagne opstilling af sager fra geheimekonseilprotokollen og fra dagbøgerne viser umiddelbart, at de af dagbøgerne kendte konseilmøder også har beskæftiget sig med andre emner end de i protokollen nævnte. Det er derfor af vigtighed til karakteristik af protokollen at klarlægge, hvilke typer sager, der *ikke* findes i protokollen, men derimod i dagbogen, d.v.s. hvilke forretningsområder, der helt eller delvis måtte mangle i geheimekonseilprotokollen.

En skematisk oversigt over disse mødeemners fordeling på forvaltningsområder er forsøgt i bilag 2, men nogle bemærkninger er nødvendige. Dagbogsnotitserne nævner kun, at sagerne har været behandlede, men næsten aldrig, hvilken administrationsgren de henhørte under. Når vi selv søger at placere mødets genstand, støder vi på en række vanskeligheder. For det første er netop denne periode en tid, hvor kongen i høj grad styrede gennem kommissioner fremfor gennem kollegier, hvilket gør den til vort brug nødvendige anbringelse af sagerne mere usikker. For det andet har vi ikke præcist kendskab år for år til de let-

¹ NyHT II, s. 201.

² Geprot. fol. 22 r. ff + eventuel ibid. fol. 97 v. ff, der er foretaget i maj 1691, uvist hvilken dato og eventuelt ferøsagen ibid. fol. 30 r., der er foretaget senest 30. maj 1691.

bevægelige grænser mellem administrationens forskellige afdelinger, men ved, at de vekslede noget. Således fortæller Slange om årene 1690 til 1693, at »både rentekammeret, admiralitetet og kommissariatet ... måtte stå i mangfoldige visse affaires under kancelliets ekspeditioner«, men efter 1693 »blev kancelliet igen betalt med samme mønt«, nemlig af rentekammeret.¹ For det tredje har administrationsområderne i nogle forhold overlappet hinanden, og endelig må vi antage at rene tilfældigheder kan have spillet ind. Det materiale, som findes til placering af sagerne, er taksten af 19. januar 1661² om fordelingen mellem kancelli og rentekammer, de mange trykte instrukser for tiden op til og kort efter 1690³, den nye takst af 9. maj 1693⁴, de udgåede reskripter og forordninger, og endelig Slanges udførlige redegørelser for taksterne og kancelliets forhold iøvrigt, hvortil må føjes de erfaringer, som er indhøstede ved en gennemgang af geheimekonseilprotokollen og kancelliprotokollerne fra 1690 til 1695. I den i bilag 2 givne oversigt er i tvivlstilfælde alternativet vedføjet i parentes.

Af de indenlandske konseilmøder, som dagbogen, men ikke protokollen, kender, dominerer møder med emner fra rentekammerets område, mindst 13 og højst 16. Militære sager til lands eller til vands har 9 gange været for, indenrigske sager fra Tyske kancelli 6—4, fra admiralitetet 4, fra kommercekollegiets område et tvivlsomt tilfælde, nemlig angående mål og vægt, hvorover inspektionen var tillagt en kommission. Det var denne, som indgav rapport.⁵ En enkelt sag som måske ligger generalprokurør-embedet nær, angående en foged i Oldenborg,⁶ er optalt under tyske sager. Den blev foretaget under et møde i Glückstadt, da kongen foretog en rejse i hertugdømmerne. To sager lader sig

¹ »Cancelliets Tilstand og Forandringer fra Kong Frederik den Førstes Tider, indtil Kong Frederik den Fjerdes Regerings Begyndelse« i P. F. Suhm: Nye Samlinger til den danske Historie. I (Kbh. 1792), s. 25. Kancellihistorien refereres herefter til som Slange. Slanges påstand om de skiftende grænser bekræftes ved gennemgangen af kancelliets forhandlingsprotokoller.

² Forordninger som er udgangne siden ... 1643.. og til ... 1664. Trykt af Henrik Gøde. (Kbh. 1664) s. Ooiiij.

³ GA. II. (Kbh. 1856—60) s. 151—326: Instrukser for collegier og højere statsembedsmænd umiddelbart efter suveræniteten.

⁴ Refereret hos Secher, s. 102.

⁵ Idet notitsen i dagb. 29. juni 1690, NyHT I, s. 518, må ses i sammenhæng med gecprot. 11. juni 1690 fol. 7 r. f.

⁶ Dagb. 14. sept. 1692 GA VI—VII, s. 311.

ikke placere, heraf er den ene forordningen om rangen, hvorom kongen fortæller, at »Denne rang har vi mestendels selv projekteret, efter vor suveræne regerings nærværende tilstand, dog og ladet konferere derover med vores geheimeministre, før end det blev underskrevet». ¹ Skulle denne forordning have været til drøftelse i et egentligt kollegium, måtte det være Danske kancelli.

Af sager, der har relevans til Danske kancelli indeholder dagbøgerne fremfor konseilprotokollen kun en eneste, nemlig den drøftelse af adskillelsen af kancelliets og kammerets forretninger, ² der førte op til taksten af 9. maj 1693. Om Danske kancelli har været inddraget i drøftelserne kan ikke ses, og omend taksten betegnede et nederlag for kancelliet og sikkert først og fremmest skyldtes Chr. S. von Plessen, forekommer det usandsynligt, at kancelliets ledelse ikke skulle have været hørt.

Denne typemæssige fordeling af de sager, som konseilprotokollen *mangler*, kan da sammenlignes med fordelingen af de sager, den *indeholder*. Ved en sådan opstilling kan hentes støtte i de samme kilder, som blev brugt til placering af de i dagbøgerne nævnte emner, men desuden får man en del hjælp af protokolføreren, der ret ofte nævner, hvilken forvaltningsinstans der har indgivet det behandlede andragende, og endvidere har en gennemgang af Danske kancellis protokoller vist, at en række sager har været behandlet i kancelliet, uanset det ikke fremgår af ekstrakten i konseilprotokollen.

Af de i den dansksprogede protokol indeholdte ialt 167 sager kunne 15 ikke placeres. 108, altså lige ved to trediedele, var fra Danske kancellis område, 24 var af økonomisk-finansiell karakter, men om de simpelthen kan henregnes til rentekammerets område lader sig ikke sige, bl. a. fordi kommercekollegiet forsvandt i den her behandlede periode og fordelingen af dets arbejde ikke er mig bekendt; 14 sager lå under generalprokurørembedet, ³ 2 under højesteret, 2 under Holmens admiral og under admiralitetet og kommercekollegiet hver en. Den indeholdt ingen tyske sager og heller ingen militære.

Om den *tysksprogede protokol*, der er i to bind, titellos, upagineret og løbende fra 1692 til 1696, lader sig ved den blotte gennemlæsning sige, at den næsten udelukkende indeholder udenrigske sager. Leder man i denne protokol efter de fra dagbogen kendte indenrigske konseilsager, der ikke er fundne i den dansk-

¹ Dagb. 21. marts 1693 GA VII, s. 12.

² Dagb. 19. marts 1693 GA VII, s. 11.

³ Om dets udvikling i denne tid se Christiansen II, s. 99 og 127 ff.

sprogede protokol, kan nogle, men langt fra alle, sager vedrørende Tyske kancellis indenrigske område findes. I et enkelt tilfælde er en kammersag fra dagbogen indført her. Ved en derefter foretaget bredere stikprøveundersøgelse udover dagbogens sagliste blev resultatet det samme: den tysksprogede protokol indeholder af og til indre »tyske« sager¹ og en sjælden gang et rentekammeranliggende. Danske sager er intetsteds set. Protokollen er ganske sikkert en renskrift af det protokollat, som under udenrigske konseilmøder foretoges af rådets sekretær i sådanne sager, Thomas B. von Jessen, og da denne samtidig var Tyske kancellis oversekretær, kan det ikke undre, at også andre end udenrigske forretninger fra dette kancellis område har indsneget sig i protokollen. Om rentekammerets forhold til konseillet vides for lidt til, at de — meget få — kammersager i Jessens protokol kan forklares. Da denne afhandling er skrevet med særligt henblik på Danske kancelli, er den tysksprogede protokol iøvrigt ikke systematisk anvendt.

Thomas B. von Jessen har også udfærdiget et protokoludkast i forbindelse med finansforhandlingerne i efteråret 1691.²

På det ovenfor skildrede grundlag er det berettiget at slutte, at den dansksprogede protokol indeholder praktisk taget alle konseilsager fra Danske kancellis område og sikkert også fra generalprokurorembedet, mens den er ukomplet m.h.t. økonomisk-finansielle sager. Tyske og militære anliggender findes overhovedet ikke deri. En bidragende forklaring på fordelingen er skriverens tilhørsforhold.

Endnu en vigtig kilde er de i Danske kancelli førte forhandlingsprotokoller. Forretningsgangen var, at alle andragender indgaves til kabinetssekretariatet, hvor de sorteredes og pakkevis sendtes til kancelliet, hvis de henhørte herunder.³ I kabinetssekretariatet er ført en række protokoller over disse til kancelliet leverede sager, og selv om de slutter 28. august 1692, har kancelliet alligevel fortsat modtaget sagerne pakkevis og sorterede, hvilket ses af kancelliets forhandlingsprotokoller.⁴ I forhandlings-

¹ Testamentetilløjelsen 3. marts 1698, s. 36 (se note 1, s. 10) oplyser, at kongen »for nogle år siden« begyndte at lade alle tyske sager gå i konseillet. Hvornår dette er indledt vides ikke.

² RA. Kongehuset. Christian V. Optegnelser, for største delen skrevne med Christian V.s egen hånd ... læg mærket 4. Det væsentligste af indholdet er trykt i noterne til dagbogen.

³ Secher, s. 95 ff.

⁴ Disse er ført under vekslende titler, men henvises derefter til som DKprot.

protokollen er en ekstrakt af sagen indført i sidens højre del, mens venstre del indeholder kollegiets beslutning eller indstilling samt ekspeditionsdata, hvoriblandt geheimerådet af og til nævnes. Det kan i en række tilfælde vises, at denne omtale er indført under kollegiemødet.

Den dansksprogede protokol, kancelliprotokollen og dagbøgerne er denne afhandlings vigtigste kilder, men der findes dog andet væsentligt materiale. Der er overfor henvist til instrukser og takster, der jo ikke nødvendigvis viser, hvordan forholdene faktisk var, men hvordan instruksens ophavsmand ønskede, at de skulle være. En særlig rolle spiller koncepten til en konseilinstruks, der diskuteres særskilt under den kronologiske fremstilling. Af lignende karakter er Christian den Femtes testamente af 1683 med tilføjelser af 1698,¹ som er kongens råd til sine efterfølgere, bl. a. om statsstyrelsens indretning. En gruppe for sig danner gesandtindberetningerne, der især giver personoplysninger, på hvilket punkt de har vist sig pålidelige, hvor de er kontrollable ved hjælp af bedre materiale — f. eks. Jessens protokol, der giver mødedeltagernes navne. En enkelt gesandt har givet en bredere beskrivelse, nemlig Robert Molesworth: »An Account of Denmark, as It was in the Year 1692«, der i denne sammenhæng også først og fremmest giver navnestof. Hvad angår svarskrifterne er den af Chr. H. Brasch foretagne identifikation fulgt. Endelig må nævnes en til administrationshistorien hyppig anvendt kilde, nemlig den overordentlig upålidelige Niels Slanges »Kancelliets Tilstand og Forandringer fra Kong Frederik den Førstes Tider, indtil Kong Frederik den Fjerdes Regerings Begyndelse«,² som forfatteren gav Frederik den Fjerde i 1707. Skønt Slange selv i en år-række gjorde tjeneste i kancelliet, bør han kun bruges, når hans beretning sandsynliggøres af pålidelige kilder.

På grundlag af det ovenfor gennemgåede materiale er det kun muligt at give en dækkende skildring af konseillets deltagelse i sager fra Danske kancellis og generalprokurørens område, mens der ikke — og specielt ikke med den dansksprogede protokol som eneste kilde — kan drages slutninger om hyppigheden af sagsindgivelserne fra de forskellige forvaltningsområder til geheimekonseillet, således som Holm og Secher har forsøgt det. Det må videre erindres, at konseillets indflydelse på forretningerne ikke lader sig beskrive, fordi dagbogsnotitserne er så kortfattede

¹ Kong Christian den V'tes Testamenter som Tillæg til Kongeloven. Ved J. J. A. Worsaae (Kbh. 1860). Herefter henvist til som testamentet.

² cfr. note 1, s. 7.

og fordi protokollen ikke indeholder referat af den førte diskussion, men kun resolutionen. Denne er oftest i det væsentligste i overensstemmelse med indstillingen, men det kan naturligvis ikke udelukkes, at indstillingen er påvirket ved selve bevidstheden om konseillets eksistens. Videre må det huskes m.h.t. konseilsager fra Danske kancellis og generalprokurørens virkefelter, at vel er kildestoffet dækkende, men det siger kun, at den type sager er blevet behandlet, ikke at de altid blev det. I det hele har det været et alvorligt handicap, at kancelliets forhold i disse år er så lidt undersøgte.

Endelig kan de her gennemgåede kilder heller ikke besvare det meget vigtige spørgsmål om eventuelle politiske forklaringer på de påviselige ændringer i konseillets virksomhed, der senere vil blive skildret. Jeg har ikke i litteraturen fundet materiale til besvarelse af dette spørgsmål, og den store opgave, som en gennemgang af det bevarede brevstof ville være, har jeg ikke ment at kunne påtage mig.

Det danske geheimekonseil 1676—1690.

Fra Frederik den Tredies tid er der kun efterladt meget svage spor af et geheimekonseils eksistens i Danmark.¹ I begyndelsen af reformperioden efter kongens død i maj 1670 oprettedes et konseil bestående af syv medlemmer, i hvilket Christian den Femte præsiderede, og hvis sekretær var Peder Schumacher.² Instrukserne for såvel Danske som Tyske kancelli og for skatkammeret for dette år nævner, at vigtigere sager skal refereres kongen i hvad der må opfattes som geheimekonseillets nærværelse.³ I de ordrer, som efter rigskanslerens fald 1676 udstedtes til Danske kancelli,⁴ befales det, at oversekretæren sammen

¹ Aage Sachs: Den danske Centraladministration: Knud Fabricius: Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660—1680 (Kbh. 1921), s. 196 ff. og 216 f. Herefter henvist til som Centraladministrationen.

² A. D. Jørgensen: Peder Schumacher Griffenfeld. I, (Kbh. 1893) s. 297 f.

³ Danske Kancellis instruks 21. april 1670, GA II, s. 177 ff. taler om »vores kansler og vicekansler, så vel som og andre vores geheimeråds påhør«. Kansler og vicekansler var jo konseilmedlemmer. Instruksen for Tyske k. 26. juli 1670, ibid. s. 201 ff. siger »andre vores råds og betjentes påhør«. Kammerinstruksen s. 191 ff.

⁴ 23. maj 1676 i GA II, s. 222 ff.

med vicekansleren eller i dennes fraværelse to kancelliråder skal referere de i kancellikollegiet drøftede sager, og dette referat skal foretages i geheimekonseillet. Referatet skal aflægges af oversekretæren, der også skal skrive beslutningen, forelægge den for kancellikollegiet og derefter præsentere kongen den til underskrift. At instruksen tænker på samtlige sager, der behandles i kancellikollegiet er efter dens ordlyd indiskutabelt. Geheimekonseillets bestemmelser i udenlandske spørgsmål skulle ekspederes af kammersekretær i Tyske kancelli, geheime-, estats- og kammersekretær Conrad Biermann¹, der 1680 fik våbenbrev med navnet von Ehrenschild. Han havde allerede fra 1670 været konseilsekretær i udenrigssager. Tilstede i konseillet skulle være geheimebogholder Kasper Schøller, der skulle protokollere et referat af de i konseillet stillede forslag og beslutninger.² En ny forhandlingsprotokol blev indført i Danske kancelli beregnet til at rumme ikke alene kollegiets indstillinger, men også kongens beslutning i konseil.³ Om de andre administrationsgrenes forhold til konseillet på dette tidspunkt er intet kendt.

Senest 1680 må der være sket en ændring i den automatiske indgivelse af sager fra kancellikollegiet til geheimekonseillet, for den instruks, kongen i dette år udsteder til kollegiet,⁴ giver det tilladelse til selv at afgøre mindre vigtige forretninger og sager, der ikke frembyder usikkerhed, mens derimod tvivlsomme spørgsmål eller sager af større vigtighed skal refereres for kongen. Geheimekonseillet nævnes overhovedet ikke. Forholdet finder sin forklaring i den af Slange givne oplysning om, at Christian V fra 1680 selv underskrev ekspeditionen, hvis han fandt kollegiets indstilling rigtig. Havde han derimod indvendinger at gøre, forelagdes indstillingen for geheimekonseillet eller kongen afslog den simpelthen.⁵ Kongen har altså selv af-

¹ Instruks for kansleren 30. maj 1676, GA II, s. 226 ff.

² Ibid. s. 226 ff.

³ Secher, s. 95.

⁴ 16. april 1680, GA II, s. 230 ff.

⁵ Slange, s. 23.

gjort, i hvilke sager han ville konsultere geheimekonseillet og hvilke han forbeholdt sig selv.

Om konseillets indenrigske virksomhed fra dette tidspunkt og indtil 1690 vides bl. a., at det kunne fungere som domstol i sager, der appelleredes fra personer, der domfældtes ved kammerretten.¹ Men desuden er der overleveret et lige så interessant som vigtigt aktstykke, nemlig Christian den 5.'s politiske testamente, der er underskrevet 15. april 1683² og hvori han giver råd til sine efterfølgere om statens indretning. Heri nævner han også, at der altid bør findes et geheimekonseil, men ejendommeligt nok forudsætter han, at alle sager fra samtlige kollegier sluttet i dette. Denne mærkelige passus tilskrives jeg aktstykkets principielle karakter. Testamentets øvrige bemærkning om geheimekonseillet angår mest dets personsammensætning.

Geheimkonseillets personforhold.

I 1680 bestod konseillet foruden af kongen selv af kansleren, d.v.s. grev Frederik Ahlefeldt, Norges statholder Ulrik Frederik Gyldenløve og grev Anton af Oldenburg. Jens Juel, storadmiral Bielke, stormarskallen Johs. Christopher v. Kørbitz samt Ehrenschild var også medlemmer i den forstand, at de vel ikke deltog regelmæssigt i møderne, men tilkaldtes ved kongens særlige bud, når han ønskede deres nærværelse.³ I 1685 nævnes påny Ahlefeldt og Gyldenløve, men nu sammen med Conrad Reventlow, vicekansler Michael Vibe og Ehrenschild, der er avanceret til fast deltager. I overensstemmelse med forholdene i 1680 findes der desuden geheimkonseilmedlemmer, som kun kommer i konseillet, når de tilkaldes, hvilket er sjældent, meddeler vor kilde, en fransk diplomat.⁴ Disse tal strider ikke mod,

¹ Kammerretsordningen af 30. juli 1684. Christiansen II, s. 181.

² Testamentet § 9, s. 18.

³ Foulle de Martangis 9. marts 1680 til Ludvig 14. Danske Samlinger 2. r. IV (Kbh. 1874—76), s. 160 f. — Hos Kringelbach, s. 65 ff. findes en formentlig fuldstændig liste over geheimkonseilmedlemmerne.

⁴ Jean Baptiste Colbert, Marquis de Torcy 12. okt. 1685 til Ludvig 14. Fransk tekst hos Jean Marchand: La Mission Extraordinaire du Marquis

henholdsvis stemmer med den størrelse, som kongen i sit testamente angiver som den rette: det skal kun bestå af få personer og højst 5—6.¹ Dertil kommer en geheimesekretær, der skal overvære mødet, protokollere det, samt forfatte og bogføre de faldne resolutioner. »Samme person bør at have vel studeret, forstå fremmede sprog, og derforuden være flittig og arbejdsom«; og det bør iagttages, at han ikke er afhængig af den gamle regeringsforms tilhængere.² Dette lyder omtrent som en beskrivelse af Thomas B. von Jessen, der da også havde beklædt stillingen siden efteråret 1679.³ Derimod hører vi ikke mere til Kasper Schøller i forbindelse med konseillet.

Ahlefeldt døde i 1686,⁴ fra 1689 opholdt Ehrenschild sig fast i Hamburg, men stod i regelmæssig kontakt med konseillet, hvis sekretær var hans svigerson.⁵ I maj 1690 døde Vibe⁶ og 11. januar 1692 udnævnes Chr. S. von Plessen til medlem samtidig med, at han overdrages direktionen af rentekammeret,⁷ og da en engelsk gesandtskabssekretær i måneden efter skriver hjem, består geheimekonseillet af Reventlow, Gyldenløve, Plessen og Juel, samt den fraværende Ehrenschild.⁸ Disse oplysninger stemmer ganske med anførelserne i den tysksprogede konseilprotokol, som naturligvis er en bedre kilde.

Fra omtrent samme tid stammer Robert Molesworth's »An Account of Denmark«,⁹ der også indeholder nogle oplysninger om geheimekonseillet. Hans angivelse af sammensætningen er som den ovennævnte, og han føjer dertil, at Gyldenløve præsiderer i konseillet som i alle kommissioner, hvor han deltager

de Torcy *En Danemark-Norvège Et Son Voyage En Suède 1685.* (Paris 1951), s. 74 ff. Dansk tekst i *Danske Samlinger* 2. r. IV, s. 171 ff.

¹ Testamentet § 9, s. 19.

² Ibid. § 10, s. 19.

³ Franz v. Jessen: *En Slesvigsk Statsmand I* (Kbh. 1930), s. 88.

⁴ DBL I (Kbh. 1933), s. 172 ff.

⁵ Ibid. VI (Kbh. 1935), s. 251.

⁶ Ibid. XXV (Kbh. 1943), s. 481.

⁷ Dagb. 11. januar 1692, GA VI—VII, s. 260.

⁸ Hugh Greg 23. feb. 1692, *Danske Saml.* 2. r. IV, s. 217.

⁹ London 1694. Herefter henvist til som Molesworth.

med de øvrige konseilmedlemmer.¹ Dette er urigtigt. Kongen præsiderede, hvilket ses af den tyske protokol. Molesworth må tænke på de tilfælde, hvor konseillet trådte sammen uden kongen. Udover disse deltager Danske kancellis oversekretær, Mathias Moth, og krigskancelliets chef, overkrigssekretær Jens Harboe, når deres administrationsgrene berøres. Det samme gælder i princippet Tyske kancellis oversekretær Thomas B. von Jessen, men i virkeligheden er Jessen til stadighed nærværende, fordi der altid er udenrigske sager for i konseillet.² Denne Jessens særlige stilling bevaredes i hvert fald til 1698, da en engelsk diplomat skrev hjem, at Jessen vel ikke var egentlig medlem, men i egenskab af sekretær dog fast har sæde der, og i virkeligheden betyder mere i de udenlandske sager end nogen af de øvrige. Moth mødte kun frem, når kongen i en særlig anledning kaldte ham dertil.³

Det er ovenfor i forbigående bemærket, at geheimekonseillet ikke alene fungerede med deltagelse af kongen, altså omtrent svarende til vore dages statsråd, men også uden, ved hvilke lejligheder konseillet altså dannede, hvad vi ville kalde et ministermøde. Det er også nævnt, at det egentlige geheimekonseil kunne optræde i udvidet skikkelse. Denne afhandling beskæftiger sig med det egentlige — om statsrådet mindende — konseil, men en kort dokumentation for de ovennævnte påstande skal dog gives i form af ganske få eksempler.

Således pålagde kongen i december 1693 medlemmerne af sit konseil at gennemgå civilreglementet for om muligt at skære det ned⁴ og kort efter trådte ministrene sammen til møde to dage i træk uden kongen.⁵ En uges tid senere holdt konseilmedlemmerne en ny konference, men denne gang i udvidet skikkelse, nemlig med deltagelse af overkammerjunker Adam Levin Knuth, der havde tilsynet med bestyrelsen af hofetatens økono-

¹ Molesworth, s. 160.

² Ibid., s. 166 f.

³ Hugh Greg 30. juli 1698, Danske Saml. 2. r. IV, s. 229.

⁴ Dagb. 8. dec. 1693, GA VII, s. 70.

⁵ Ibid. 13. og 14. dec. 1693, GA VII, s. 70.

mi.¹ Der har også været holdt konseilmøde uden kongen, f. eks. da han beordrede geheimekonseillet til at beskæftige sig med Det kgl. ridderlige Akademis anliggender. Ved denne lejlighed holdtes ministermodet iøvrigt i akademiets bygning.² Udvidet ministermode, men uden kongelig tilstedeværelse kendes bl. a. også fra forhandlinger om montvæsenet,³ om handelsforhold og lurendrejeri,⁴ told og konsumption.⁵ Udvidet møde, hvori også kongen deltog, kender vi bl. a. i forbindelse med en beskyldning, der var rejst mod en afdød regimentskvartermester, ved hvilken lejlighed overkrigssekretær Harboe forelagde problemet i nærværelse af Christian V, konseillet og to af de kommitterede i sagen.⁶

Harboe optrådte her i egenskab af chef for en forvaltningsgren, nemlig krigskancelliet. Jessens stilling var, som vi har set, mere tvetydig, fordi det ikke er muligt at skelne mellem hans deltagelse i egenskab af sekretær og i egenskab af oversekretær for Tyske kancelli. Rentekammerets chef indtil 1692, overrentemester Peter Brandt, har også af og til deltaget,⁷ og hans efterfølger Plessen betingede sig medlemsskab, fordi der ofte blev truffet vigtige finansielle afgørelser i konseillet udenom kammeret.⁸ At Danske kancellis faktiske leder, oversekretær Mathias Moth har været til stede i konseillet, er der adskillige vidnesbyrd om.⁹ Han har der bl. a. udøvet en form for sekretærvirksomhed. Således er kongens beslutning i en af højesteret indgivet sag påskrevet andragendet og underskrevet af Moth.¹⁰ Påskriften på

¹ Dagb. 21. dec. 1693, GA VII, s. 70.

² Ibid. 18. okt. 1693, GA VII, s. 56.

³ Ibid. 30. nov. og 8. dec. 1692, GA VI—VII, s. 333 og 335.

⁴ Ibid. 19. okt. 1693, GA VII, s. 56.

⁵ Ibid. 14. dec. 1692, GA VI—VII, s. 337.

⁶ Ibid. 3. nov. 1692, GA VI—VII, s. 325 f.

⁷ Ibid. 15. okt. 1691, NyHT II, s. 236 f.

⁸ Christiansens opfattelse af dagbog 27. dec. 1691, NyHT II, s. 255, Christiansen II, s. 89 f., hvortil jeg slutter mig.

⁹ Bl. a. de følgende fra gecprot. Fra dagbogen 10. okt. 1692 GA VI—VII, s. 318.

¹⁰ Gecprot. 9. juli 1692 fol. 92 v. ff.

en toldkommissions memorial er ligeledes af ham,¹ og det samme gælder en relation fra generalprokurør Niels Benzon om generalprokurørembedets forhold.² Danske kancellis oversekretær ses også medvirkende ved admiralitetskollegiets sager.³ Han har endog i fire tilfælde givet supplikanter skriftlig meddelelse om den i konseillet trufne bestemmelse, skrevet på kopi af andragendet.⁴ Derimod er den overleverede på dansk førte protokol som nævnt skrevet af sekretær i Danske kancelli Søren Rasmussen, og selv om det af ovenstående fremgår, at Moth har bredt sig udover kancelliets snævrere område, er det dog ikke tilladeligt at regne med at protokollen simpelthen er Søren Rasmussens renskrift af Moths sekretærvirksomhed. Men at der er snæver forbindelse mellem Moths og Rasmussens funktioner er indlysende.

Af denne persongennemgang fremgår det, at konseillet ikke var en forsamling af administrationschefer. Sådanne har været medlemmer — f. eks. kanslerne og vicekansler Michael Vibe, Ehrenschild, Plessen — men hverken Moth, Harboe eller Brandt var faste deltagere, og lederposten indenfor et kollegium eller kancelli berettigede altså ikke i sig selv til repræsentation. Den gamle danske adel vinder kun indpas een gang, i Jens Juels skikkelse. Udtrykt i »partier« var den franskorienterede kabalegruppe i perioden 1690—95 repræsenteret ved den fraværende Ehrenschilds svigersøn og i praksis sikkert stedfortræder Jessen, mens Vibe var død allerede 1690. Det engelske parti vandt indpas i 1692 med Plessen. Reventlow, Gyldenløve og Jens Juel kan ikke i dette tidsrum placeres på nogen af de to nævnte fløje.⁵

¹ Geprot. 1. juli 1692 fol. 80 v. f.

² Ibid. 28. aug. 1692 fol. 94 v. ff.

³ Ibid. 25. maj 1692 fol. 60 r.

⁴ Ibid. 25. maj 1692 fol. 65 v., 25. maj 1692 fol. 67 r. f., 25. maj 1692 r. ff., 30. april 1693 fol. 212 r. f.

⁵ Partiforholdene i perioden er behandlet af Holm II, s. 115 ff. Om Reventlow se dog DBL XIX, s. 438 ff.

Konsejllets indenrigske virkefelt 1690 til 1695

Konsejlet og de finansielle og økonomiske forhold.

En systematisk inddeling af de i konsejlet behandlede indenrigske sager, som herefter skal foretages, kan på grund af kildestoffets karakter kun være repræsentativ hvad angår Danske kancellis og generalprokurørens forretningsområde. Økonomiske og finansielle problemers forhold til geheimekonsejlet kan ikke på det foreliggende grundlag behandles dækkende, det samme gælder admiralitetsforretninger, og forretninger under Tyske kancelli og under de militære instanser har vi kun meget tilfældigt kendskab til.

Af de finansielle drøftelser, som vi ved blev foretaget i geheimekonsejlet, er de vigtigste fra oktober—november—december 1691, altså samme år som den geheime finanskommission havde afgivet sin betænkning.¹ I geheimekonsejlet lod kongen reglementet for såvel året 1691 som 1692 behandle, og man besluttede bl. a. at udskrive en kvæg- og kopskat for 1692 og at fritage overrentemester Brandt for arbejdet ved Landetatens kommissariat, så han kunne hellige sig arbejdet i kammeret og med finanserne.² Geheimekonsejlet behandlede i forlængelse af dette arbejde Søstatens reglement³, og Brandt fik ordre til at opsætte en balance for 1691,⁴ men da han ikke var i stand dertil, ændredes ordren til at omfatte året 1690 og de første ni måneder af året 1691,⁵ og åbenbart på grundlag af denne balance må man diskutere, hvorledes et underskud på 400.000 rdlr. kan dækkes.⁶ Konsejlet beslutter også at ophæve landkommissariatene, og det gennemser og ændrer kammerkollegiets instruks. I samme møde fremlagde Brandt en ny balance over indtægter og udgifter for 1691, hvor underskuddet var

¹ Christiansen II, s. 84.

² Dagb. 7. okt. 1691, NyHT II, s. 235, Jessens protokoludkast. cfr. Christiansen II, s. 85 ff.

³ Dagb. 15. okt. 1691, NyHT II, s. 236 f.

⁴ Dagb. 4. nov. 1691, NyHT II, s. 241, Jessens protokoludkast.

⁵ Dagb. 12. nov. 1691, NyHT II, s. 242, Jessens protokoludkast.

⁶ Dagb. 19. nov. 1691, NyHT II, s. 244, Jessens protokoludkast.

noget mindsket, og han pålagdes derefter at opgøre, hvor meget hver etat havde krav på for 1691 og hvor meget der nødvendigvis skulle betales af denne rest,¹ og endelig drøftes Søstatens økonomiske krav for 1691 og dens budget for 1692.²

Også i året 1692 kender vi konseilbehandling af finansielle sager, nemlig da konseillet overvejer, hvorledes en fond på 1 mill. rdl. kan skaffes til veje ved kredit, og det besluttet at sende rentekammerets nye chef, Chr. S. von Plessen til Amsterdam for at rejse pengene. Indtil denne sum var blevet skaffet, skulle konseilmedlemmerne og hoffets fornemmeste embedsmænd låne staten 200.000 rdl., vedtog konseillet.³ — Derefter finder vi i det gennemgåede materiale ikke spor af, at kongen i geheimekonseillet har drøftet finansforhold før begyndelsen af 1694, da han der lader sig referere, hvad der er sket i det af ham beordrede arbejde med nedskæring af udgifterne på visse budgetter.⁴

På et andet betydningsfuldt område af statens finansvæsen ser vi også geheimekonseillet i arbejde, nemlig ved toldspørgsmål. Da en indehaver af forpagtningen, Jens Lassen, ikke kunne overholde sine forpligtelser, behandledes sagen i konseillet på grundlag af en rentekammermemorial. Konseillet besluttede at fratage Jens Lassen toldforpagtningen og overdrage den til konsumtionsforpagter Edvart Kruse.⁵ En relation om en instruks for Kruse, afgivet af toldforpagtningskommissionen med hvem Kruse havde forhandlet, blev derefter læst i konseillet.⁶ Året efter forelagde toldforpagtningskommissionen i konseillet en ansøgning fra Kruse, der bl. a. angik oplagsretten i Helsingør i forbindelse med forpagtningen.⁷ Men også i andre toldspørgsmåls behandling deltog konseillet, således både i bortforpagtningen af den nordenfjeldske told i Norge og dennes indretning⁸

¹ Dagb. 3. dec. 1691, NyHT II, s. 247 f. Jessens protokoludkast.

² Ibid. 10. dec. 1691, NyHT II, s. 249 f. Jessens Protokoludkast.

³ Ibid. 28. april 1692, GA VI—VII, s. 281.

⁴ Ibid. 12. jan. 1694, DM 5. r. IV, s. 238.

⁵ Ibid. 24. jan. 1692, GA VI—VII, s. 262, cfr. Christiansen II s. 736 ff.

⁶ Gcprot. 1. juli 1692, fol. 80 v. f.

⁷ Ibid. 15. marts 1693, fol. 181 v. ff.

⁸ Dagb. 12. juni 1691, NyHT II, s. 210; Gcprot. 25. maj 1692 fol.

og Elsflethtolden ved Weser, der bortforpagtedes til købmænd fra Bremen.¹

Endnu en gruppe finanssager, hvori konseillet har deltaget, er skattevæsenet. Herpå kendes tre eksempler. Fortifikations-skattens indretning er blevet diskuteret,² hvilket også gælder forhold i forbindelse med en grundskat for København³, og en havne- og vejskat sammesteds.⁴ Og endelig bør nævnes en sag-gruppe med snæver tilknytning til det finansielle område, nemlig møntvæsenet, hvorpå kendes fire eksempler. I sammenhæng med det arbejde, der udførtes af en i efteråret 1692 nedsat kom-mission til møntvæsenets ordning, blev det i konseillet resol-veret, at der i Holsten skulle udmøntes 40—50.000 rdl. kroner,⁵ og kommissionens indstilling blev også behandlet i geheime-konseillet.⁶ En ny kommission, der skulle beskæftige sig med småmønt, fik også sin betænkning til drøftelse sammesteds,⁷ og en bestemmelse om udmøntning af kroner og otteskillinger i Glückstadt traf geheimekonseillet også.⁸

Geheimekonseillet har altså ofte deltaget i behandlingen af finansielle sager, hvoraf en række må betegnes som værende på højeste plan. Det har også i stor udstrækning deltaget i arbej-det for bedringen af landets almindelige økonomiske forhold.

En relation, som Københavns magistrat efter kongens befaling indgav om årsagen til prisfaldet på huse og mulighederne for at standse dette, ses således behandlet i konseillet,⁹ ligesom

65 v. ff., *ibid.* 11. okt. 1692 fol. 119 r. ff., *ibid.* 15. marts 1693 fol. 194 v. ff., fol. 197 r. ff., fol. 198 v. f., cfr. Christiansen II, s. 734 f.

¹ Dagb. 29. jan. og 6. feb. 1692, GA VI—VII, s. 262 f. cfr. Christiansen II, s. 771.

² Relation af 21. april 1691 i geprot. fol. 32. v. f.

³ Geprot. 13. marts 1693 fol. 177 v. ff.

⁴ *Ibid.* 8. maj 1693 fol. 216 r. ff.

⁵ Dagb. 21. nov. 1692, GA VI—VII, s. 331. cfr. Christiansen II, s. 417 ff.

⁶ Geprot. 24. dec. 1692 fol. 164 r. ff.

⁷ *Ibid.* 15. marts 1693 fol. 180 v. ff.

⁸ Dagb. 23. marts 1694, DM 5. r. IV, s. 255.

⁹ Geprot. 25. okt. 1692 fol. 139 v. ff.

en indstilling fra en rådstuekommission om nogle forslag fra københavnske forretningsmænd om foranstaltninger til handelen lettelser. De omfattede bl. a. fritagelse for at betale sundtold af oplagte varer, og i sammenhæng hermed ønskede de offentlig indrettelse af oplagspakhuse m. m.¹ Toldforpagter Kruse måtte derefter erklære sig om disse forslag, og kommissionens vurdering af Kruses betænkning kom for i konseillet.² Muligheden for at give oplagsfrihed for korn i København har også været emne for konseillets drøftelser.³ Et yderst specielt tilfælde må regnes til den økonomiske gruppe, nemlig konseillets behandling af et kancelliforslag om at gøre en del reformerte silke- og fløjlsvævere samt en enkelt romersk-katolsk delagtig i privilegierne af 1685, skønt de var kommet til landet før den tid. Der anføres udtrykkelig økonomiske grunde til dette forslag, som vedtoges.⁴

At købstædernes forhold har været for i konseillet træffer vi en række eksempler på. Ofte drejer de sig om såvel økonomiske forhold som om den kommunale administration. Helsingørs styrelse blev udsat for en sønderlemmende kritik af generalprokurør Niels Benzon og Poul Vinding, og en udførlig redegørelse for byens økonomi blev forelagt. Den fik da også foretaget ændringer i administrationen og fik fritagelse for visse told- og skattebyrder.⁵ Men de vigtigste eksempler i så henseende er generalprokurør Niels Benzons redegørelse for sine to købstadsrejser i 1692 og 1693, der kom for i konseillet.⁶ Inspektionen med monarkiets provinsstyrelse var i august 1692 blevet overdraget Benzon,⁷ og han besøgte i september samme år 22 danske købstæder. I sin relation til kongen kritiserede han bl. a. skatteregnskaber, navngivne embedsmænd, den forsømte vedligeholdelse af offentlige bygninger og skibsbroer m. m. I april og

¹ Gcprot. 20. feb. 1693 fol. 185 v. ff.

² Ibid. 12. juli 1693 fol. 231 v. ff.

³ Ibid. 7. dec. 1692 fol. 157 v. ff.

⁴ Ibid. 8. aug. 1690 fol. 9 r. f.

⁵ Ibid. maj 1691 fol. 97 v. ff. Helsingørs forhold kom også senere for konseillet nemlig 30. april 1693, gcprot. fol. 212 v. ff.

⁶ Ibid. 7. dec. 1692 fol. 143 r. ff. og 12. juli 1693 fol. 239 r. ff.

⁷ Christiansen II, s. 133.

maj 1693 foretog Benzon en tilsvarende rejse og rapporten om denne tilsynstur forelagdes også.¹

Mens vi intet kender til nogen eventuel konseilbehandling af købstadsforhold i Norge, findes et sådant eksempel fra hertugdømmerne. Det drejer sig om Rendsborgs privilegier.² I denne forbindelse må det erindres, at vi m.h.t. sager fra Tyske kansellis område bygger på ufuldstændigt materiale.

De økonomiske kår for Norges brede lag er blevet diskuteret, da en kommission indgav en relation om »almuens lettelse udi Norge«, hvilken rapport især beskæftigede sig med skatte- og toldlettelser.³ Mere specielle økonomiske forhold drøftedes, da konseillet bevilgede en ansøgning fra en kaptajn om privilegier på indretning af hvalfiskeri og et dertil knyttet tranbrænderi i Trondhjem.⁴ Færøernes forhold behandlede konseillet på baggrund af en strid, som øernes indbyggere havde haft med Frederik Gabel, der besad Færøerne som en slags forlening. Færingerne klagede til kongen over Gabels slette forsyning af øerne, over strømpehandelens dårlige kår m.m.m. og efter at klagerne var blevet gennemgået af en rådstuekommission, traf kongen sin beslutning i konseillet.⁵

Det må erindres, at vort materiale hverken m.h.t. finansielle eller økonomiske forhold er dækkende, og at det derfor er tænkeligt, at konseillet har deltaget i sådanne sager i større omfang og på anden måde end her nævnt. Kilderne tillader dog den konklusion, at kongen hyppigt har spurgt geheimerådet i finansielle og økonomiske anliggender, hvoraf i hvert fald en del har været af største vigtighed.

¹ Andre eksempler på konseillets deltagelse i behandling af danske købstadsforhold: gprot. 25. okt. 1692 fol. 130 r. f. og ibid. 7. dec. 1692 fol. 157 v. ff.

² Dagb. 17. dec. 1694, DM 5. r. IV, s. 321.

³ Gprot. 8. maj 1693 fol. 218 r. ff.

⁴ Ibid. 3. dec. 1692 fol. 159 v. ff.

⁵ Ibid. udateret fol. 30 r.

Konseillet og retsvæsenet.

Størstedelen af landets retsvæsen lå — administrativt set — under Danske kancelli, og hvad angik vigtige sider af embedsmændenes forhold til loven under generalprokurørembedet. For disse væsentlige dele af retsvæsenet kan der altså på grundlag af det anvendte materiale gives en dækkende skildring af konseillets virkekreds. I den følgende fremstilling er dog også nævnt enkelte sager, som er kommet til geheimekonseillet fra højesteret og fra admiralitetet, der jo kunne fungere som domstol, men hovedmassen af kilderne omfatter kancelliets område. Af de 108 sager fra kancelliets administrationsfelt, som er opregnet i bilag 1, udgøres den største enkeltdel, nemlig 38, af forretninger vedrørende retsvæsenet.

Sager med så generelt sigte, at vi idag ville tale om lovforslag, har geheimekonseillet behandlet i fire tilfælde,¹ hver gang efter indstilling fra Danske kancelli. Således beder kancelliet om en forordning, der skal forhindre visse prokuratorer i at trække retssager i langdrag,² om ændringer i reglerne for udførelsen af de såkaldte namsdomme³ og om bestemmelser om den måde, hvorpå der må disponeres over flygtede fallenters midler.⁴ Kancelliet anmoder også kongen om at befale, at personer, der er arresterede for gæld, men ikke er blevet ydet det lovbefalede underhold af den, der har ladet dem arrestere, skal løslades efter 6 ugers forløb.⁵ I alle fire tilfælde udstedte kongen i konseillet anordninger efter kancelliets forslag. I et femte tilfælde ses det, hvorledes en enkeltpersons sag må være blevet delt i to, nemlig en del, som væsentligst havde interesse i det foreliggende enkelttilfælde, og en anden, vigtigere, som gav anledning til udstedelsen af en kgl. anordning. En vis Dietrich Hoff fra Itzehoe klager over, at han er blevet arresteret af byfogeden i Rudkøbing, skønt han havde tilbudt at stille kaution. Imidlertid

¹ Dog behandledes de tre første under eet, 15.—17. maj 1690.

² 15.—17. maj 1690, gcprot. fol. 1 v. f.

³ Ibid. 15.—17. maj 1690 fol. 2 r. f.

⁴ Ibid. 15.—17. maj 1690 fol. 3 v. f.

⁵ Ibid. 15. marts 1693 fol. 200 v. f.

vil byfogden ikke slippe Dietrich Hoff løs, før han giver en oversigt over, hvad han har arvet fra sin svigerfader, der åbenbart i levende live havde hørt under byfogedens domæne, og desuden betaler sjette- og tiendepenge af arven. Dietrich Hoff andrager derfor dels om at blive løsladt mod kaution, dels om at slippe for betalingen af afgiften. Begrundelsen må have været, at svigerfaderens gods på Langeland var indkøbt for penge, der var indført i kongeriget fra Holsten, og at meningen nu var, at pengene skulle udføres dertil igen. Denne sag behandledes nu i to dele, således at kancellikollegiet selv gav indstilling på den del, som angik løsladelsen mod kaution, mens den anden kom til resolution af kongen i konseillet, hvor han »ved anledning af denne supplik« bestemte, at der skulle betales sjette- og tiendepenge af de midler, som udføres af kongens »riger og lande, til fyrstedømmet Holsten og grevskaberne«.¹

I ni tilfælde har konseillet behandlet ansøgninger om benådninger for dødsstraf. Heraf var de tre domme fældet i Norge for lejemål i forbudne led,² mens tre var afsagt for bigami.³ I de otte tilfælde benådedes de dømte af kongen i konseillet, i det niende bragtes sagen for overhofretten til fornyet prøvelse⁴. Kongen i konseillet benådede således en gammel kone, der af birkedommerne var dømt til udrivning af tunge, afhugning af hånd og derefter af hovede, fordi hun efter at have nydt sakramentet havde taget det ud af munden, indsvøbt det i et tørklæde og, da hun kom hjem, lagt det på sine smertende øjne. Det teologiske fakultet, der ret regelmæssigt udtalte sig om visse typer sager, mente, at forbrydelsen var sket af overtro og ikke i gudsbespottelig hensigt, hvorfor hun indstilledes til benådning mod at stå åbenbar skrifte, derefter sættes i gabestok og endelig jages ud af landet. Denne indstilling fulgte geheime-

¹ DKprot. nr. 27, 26. september 1695 fol. 114 v. f. geprot. 23. sept. 1695 fol. 271 v. f.

² Geprot. 26. feb. 1692 fol. 49 r. f., ibid. 25. maj 1692 fol. 59 r. ff., ibid. 11. okt. 1692 fol. 116 r.

³ Ibid. 7. dec. 1692 fol. 149 r. ff., ibid. 12. juli 1693 fol. 230 v. f., ibid. 1. juli 1695 fol. 263 v. ff.

⁴ Ibid. 25. maj 1692 fol. 59 r. ff.

konseillet.¹ I et tilfælde indgav højesteret en benådningsindstilling til kongen i en sag om en jagtbetjent, der var dødsdømt for at have dræbt en formodet krybskytte, som han skulle arrestere. Kongen gik i konseillet med til en mildere dom, omend en anden end den af højesteret foreslåede.² I et tilfælde forelå der ikke nogen direkte ansøgning, men vicegeneralprokurøren bad om kongens anvisning på, hvad der skulle gøres ved en person, åbenbart en lokal skatteforpagter, der var dødsdømt for dokumentfalsk i forbindelse med familie- og folkeskattens forpagtning. Kongen resolverede i geheimekonseillet, at han skulle benådes mod at gå i jern på Bremerholm på livstid³. Endelig kom endnu en benådningsansøgning for konseillet, nemlig da magistraten i Bergen anmodede om, at to kvinder der fra byen, som var idømt straf for tyveri, måtte benådes mod at rejse til Vestindien. Denne løsning approberedes med moderation i geheimekonseillet.⁴

Konseillets virksomhed som benådningsinstans lå naturligvis meget nær en dømmende funktion. I hvert fald i nogle tilfælde må geheimekonseillet have betragtet domstolene som organer, der i praksis forberedte sagerne til den endelige afgørelse i konseillet, hvor den i forvejen fældede dom så kun har haft interesse som orientering. En sådan opfattelse nærede også generalprokurør Niels Benzon, der ofte havde forretninger med konseillet. I et tilfælde redegjorde han for en dom, som overhofretten i Norge havde afsagt over nogle arbejdere ved sølvværket i Kongsberg, der var anklaget for oprør og sammensværgelse. Overhofretten havde dømt dem til tab af boeslod og arbejde i jern på Holmen, men da de fleste af dem intet havde at miste og arbejdet på Holmen iøvrigt var mere udholdeligt end på sølvværket, fandt generalprokurøren nok, at der kunne vises de domfældte nåde. Dog mente generalprokurøren, at sagen først burde indbringes for højesteret, så kongen, når der enten

¹ Gcprot. 26. feb. 1692 fol. 49 v. f.

² Ibid. 9. juli 1692 fol. 92 v. ff.

³ Ibid. 8. maj 1693 fol. 217 v. f.

⁴ Ibid. 25. maj 1692 fol. 61 r. f.

var faldet dom eller stævning var udtaget, kunne give pardon. Betydningen af den dom, der kunne falde ved højesteret, blev derfor ikke stor. Kongen bestemte da i geheimekonseillet, at højesteretsstævning skulle udtages og kongen underrettes, når det var sket.¹ I dette tilfælde mente Benzon altså, at man godt kunne sende en sag for domstolen, selvom konseillet havde taget delvis stilling på forhånd.

I andre tilfælde optrådte konseillet simpelthen som domstol. Således forespørger byfoged i København Frederik Eisenberg, hvad han skal gøre i en sag, hvor to småpiger af nogle voksne var forledt til at angive to kvinder, der skulle have lokket den ene lille pige til at forsøge at forgifte sin stedmoder. De to småpiger havde nu indrømmet, at anklagerne var opspind. Kongen resolverede i geheimekonseillet, at kvinderne skulle løslades, de to børn straffes med pisk og deres voksne medskyldige med bøder. I dette tilfælde afsagdes altså en hel og endelig dom i konseillet.² I et andet tilfælde må konseillet også siges at have fældet dom, omend forholdet her er mere tilsløret. Der var ved højesteret afsagt to domme i sager mellem en proviantforhandler Jens Hellegård og en assessor Christian Simonsen, og kongen udpeger derefter tre kommissarier, der skal erklære sig om de afsagte domme. Kommissarierne beskæftigede sig især med den sidste dom og indstillede, at det blev ved denne dom eller også ved et erstatningstilbud, som Hellegård havde gjort Simonsen og som kommissarierne fandt rimeligt. Kongen resolverede derefter i konseillet, at højesteretsdommen skulle forstås således, at hvis Hellegård betalte den af ham tilbudte sum, skulle han være fri for videre tiltale fra Simonsens side.³ I dette tilfælde fortolkede, ja omfortolkede, konseillet altså højesteretsdommen i en sådan grad, at geheimekonseillet i realiteten selv fældede dommen på grundlag af kommissariernes vurdering af højesterets kendelse. — Også m.h.t. admiralitetsforretningerne virker konseillet som domstol. Her kendes tre lejligheder, hvor geheimekon-

¹ Geprot. 8. april 1692 fol. 54 v. f.

² Ibid. 26. feb. 1692 fol. 51 v. f. cfr. Holm I, s. 69.

³ Ibid. 13. maj 1691 fol. 30 r. f.

seillet enten har frigivet opbragte skibe eller erklæret dem for god prise. I hvert fald i det ene tilfælde havde admiralitetet i forvejen afsagt dom, og konseillet virkede her altså som højesteret.¹

Endnu en virksomhed, som konseillet øvede på retsvæsenets område, var den at træffe bestemmelse om tiltalerejsning eller -frafald. Den netop nævnte proviantforvalter Jens Hellegaard var blevet beskyldt for misligheder i sin tjeneste på proviantgården, og kongen befalede tre kommissarier, deriblandt generalfiskalen, at undersøge affæren. I kommissionsindstillingen blev anklagerne betegnede som slet funderede og skylden delvis liggende hos søstatens deputerede. Derfor indstiller kommissarierne, at sagen ophæves, men Hellegaard betaler 200 rdl. til søfiskalen og hans sekretær, der også havde behandlet sagen. Det har antagelig drejet sig om, hvad vi ville kalde »sagens omkostninger«. Konseillets bestemmelse nævnes ikke i protokollen, men indstillingen viser, hvordan kommissarierne forestillede sig konseillets funktion, og den ene af kommissarierne var Kasper Schøller, der må antages at være særdeles godt orienteret herom.² Vi kender også to tilfælde, hvor konseillet besluttede, at sager skulle påkendes. Nogle arbejdere på sølvværket i Norge, der sad arresterede for oprør og sammensværgelse, men åbenbart endnu ikke var dømt, søgte om pardon, hvis de skulle have forbrudt sig, hvad de dog ikke mente at have gjort. Kongen resolverede imidlertid i geheimekonseillet, at sagen skulle undersøges og pådømmes af generalprokurøren,³ dvs. at ansøgningen om tiltalefrafald blev afvist af konseillet. Endnu et eksempel giver behandlingen af en memorial fra den førnævnte byfoged Frederik Eisenberg, der spurgte, hvad han skulle gøre i en, åbenbart efter hans mening lidt tvivlsom, sag, hvor en kvinde sigtedes for at have myrdet sin far. Her besluttede kongen i konseillet, at sagen skulle for i rådstueretten,⁴

¹ Dagb. 25. aug. 1691; NyHT II, s. 224; 31. dec. 1692; GA VI—VII, s. 341 og 28. august 1694, DM 5. r. IV, s. 294.

² Geprot. 7 dec. 1692 fol. 153 r. f.

³ Ibid. 9. juli 1692 fol. 83 v. f.

⁴ Ibid. 8. april 1692 fol. 53 v. f.

men det må altså have ligget inden for konseillets virkefelt at gå ind for tiltalefrafald.

Et eksempel på at konseillet også kunne give tilladelse til appel af en dom afsagt ved lavere instans, træffes bl. a. ved en ansøgning fra stiftsbefalingsmand Helmuth Otto v. Winterfeldt, der ansøgte om at en kommissariedom i en sag, hvor han var part, måtte prøves ved højesteret, uagtet der var afsagt en herredstingsdom i samme sag. Dette måtte altså sædvanligvis bevirke, at sager ikke kunne komme videre, men kongen resolverede i konseillet, at kommissariedommen måtte prøves ved højesteret.¹

Embedsmandsforhold for Konseillet.

En relativt hyppig forekommende gruppe i konseilprotokollen er embedsmænd, der har forbrudt sig, altså sager med tilknytning til generalprokurørembedet, selv om de også kan være behandlet i kancelliet. Et eksempel er allerede nævnt, hvor generalfiskalen skulle udtale sig om betimeligheden af tiltale-rejsning, nemlig mod proviantforvalter Hellegaard, og hvor den endelige beslutning blev truffet af konseillet. Et andet er den undersøgelse, som generalfiskalen foretog i anledning af, at Bornholms amtmand og kommandant, oberst Witberg, syntes meddelagtig i nogle bedragerier m. m., som en amtskriver der havde foretaget. Kancelliet foreslog da, at undersøgelsen indstilledes, fordi den viste, at amtmanden vel havde begået forseelser, men at det var gjort uforsætligt og af uvidenhed. Denne indstilling blev behandlet i konseillet, hvor kongen besluttede, at generalfiskalen skulle fortsætte undersøgelsen.² Også i dette tilfælde traf geheimekonseillet den endelige beslutning, nemlig da vicegeneralprokurøren derefter afgav en redegørelse, der svarede til kancelliets, og kongen i konseillet denne gang besluttede, at sagen skulle ophøre.³ Et parallelt tilfælde,

¹ Geprot. 30. april 1693 fol. 211 v. f. Et andet eksempel findes ibid. 15. marts 1693 fol. 204 r. f.

² Ibid. 26. aug. 1691 fol. 33.

³ Ibid. 22. jan. 1692 fol. 40 r.

hvor kongen i konseillet traf den modsatte beslutning, nemlig at der skulle rejses sag, finder vi, da alvorlige misligheder afsløres ved nogle stiftamtsskriverregnskaber, som Trondhjems præsident nogle år i forvejen havde aflagt. Sagen var unægtelig blevet noget indviklet ved at præsidenten havde fået kgl. kvittering for disse med fejl behæftede regnskaber, men generalprokurøren gjorde nu udtrykkelig opmærksom på, at mislighederne ikke kunne undskyldes med uvidenhed, og spurgte nu kongen, hvad der skulle gøres. Kongen lod spørgsmålet forelægge i geheimekonseillet, hvor man besluttede, at generalfiskalen skulle rejse tiltale og kongelige kommissarier fælde dom.¹ Da præsidenten derefter hævdede, at man ikke kunne tiltale ham for regnskabsfejl, når han havde kgl. kvittering for regnskaberne, kom sagen påny for geheimekonseillet,² der besluttede, at den skulle behandles som om kvitteringen ikke var givet, og at kommissarierne skulle votere til doms i sagen, men ikke afsige selve dommen, førend de havde givet kongen nærmere underretning, hvilket naturligvis vil sige, at kongen ville vurdere de afgivne vota og eventuelt selv bestemme dommen. Ved de to behandlinger i konseillet har altså indviklede juridiske detailspørgsmål været til drøftelse sammen med spørgsmålet om tiltalerejsning.

I forbindelse med embedsmænd har vi set geheimekonseillet træffe afgørelse om tiltalefrafald eller tiltalerejsning. Også en arrestation er blevet besluttet der, nemlig af en norsk embedsmand, Tønne Grubbe, der sigtedes for meddelagtighed i barnemord — moderen var ugift og han var selv faderen — og desuden for at have ladet mordersken undvige fra den arrest, det var hans embedspligt at pålægge hende. Generalfiskalen mente ikke at have den fornødne bemyndigelse til at pågribe embedsmanden og bad derfor kancelliet om at træffe afgørelse, og da kancelliet foreslog Tønne Grubbe indsat i kastellet, kom spørgsmålet for konseillet, der fulgte denne indstilling.³ Også et appel-

¹ Gcprot. 8. apr. 1692 fol. 55 v. ff.

² Ibid. 17. feb. 1693 fol. 175 r. f.

³ Ibid. 10. aug. 1695 fol. 266 v. f.

spørgsmål i en retssag mod embedsmænd er afgjort i geheimekonseillet, nemlig da generalprokurøren forespurgte, om en kommissariedom over den søndenfjeldske skovinspektør, dennes »fuldmægtige tjener« og en sorenskriver skulle viderebringes til overhofretten. I geheimekonseillet blev det besluttet, at sagen skulle for overhofretten og så betids, at den endnu samme år kunne komme for højesteret.¹ Her traf konseillet altså simpelt-hen beslutning om, at sagen skulle for alle retsinstanser.

Konseillet er dog ikke alene blevet præsenteret for de i administrationen ansatte, når de var kommet i konflikt med loven omend dette er den hyppigste årsag til, at de har fået deres forhold behandlet i geheimekonseillet. Enkelte gange har konseillet haft embedsmandssager for uden at der var tale om ulovligheder. I nogle tilfælde har konseillet også behandlet hele administrationsgruppers forhold og uden at der forelå lovovertrædelser. Kongen forbyder i konseillet byfogeder at beskæftige sig med toldoppebørsel,² og der sørges for at retsembedsmænd, der ordner arveskifter, hvor gælden overstiger aktiverne, og de altså ikke kan betales af overskudet, alligevel får deres arbejde godtgjort.³ Beslægtet med disse sager er den, hvor en amtsskriver på Bornholm, der søger om ligesom sin forgænger at måtte ordne arveskifterne på øen, får sin ansøgning for konseillet, åbenbart fordi den skønnes at have principiell interesse. Kancelliet tilråder at afslå ansøgningen, fordi den hidtil fulgte praksis kan give anledning til misligheder, og stiller samtidig forslag til en ordning af de bornholmske arveskifters forvaltning, hvilket approberes.⁴ Til denne gruppe sager må også regnes et forslag fra Københavns politimester Klaus Rasch om, hvilken metode der bør anvendes ved klager over politiet.⁵

¹ Geprot. 15. marts 1693 fol. 205 r. f.

² Ibid. 22. jan. 1692 fol. 43 r. f.

³ Ibid. 15. jan. 1692 fol. 38 v. ff.

⁴ Ibid. 28. jan. 1692 fol. 53 r. f.

⁵ Ibid. 15. okt. 1691—19. jan. 1692 fol. 36 r.

Konseillet og arveforhold.

Ikke mindre end 14 af de i geheimekonseillet behandlede sager fra Danske kancellis virkefelt angik testamente, arv, skifte og umyndiges midler. I fire tilfælde har geheimekonseillet fået forelagt ansøgningen om tilladelse til at oprette testamenter, der enten ligeud stred mod gældende lov eller var af tvivlsom karakter. Således beder en hollandsk kaptajn og hans hustru om kgl. konfirmation på et testamente, de oprettede 1674 i Holland, hvor de dengang var undersåtter og hvis testamenteret det var i overensstemmelse med, mens det åbenbart falder udenfor dansk lovgivning. Danske kancelli anbefaler andragendet og tilføjer, at der antagelig findes andre personer i lignende forhold. Derved karakteriseres ansøgningen som en principiel sag, og heri skal vel ses grunden til at den bringes for konseillet, der iøvrigt¹ fulgte kancelliets indstilling. Principiel interesse har sikkert også været baggrunden for indbringelsen af en ansøgning fra en enke, der vil gøre sin ene dattersøn til universalarving med forbigåelse af den anden, fordi denne sidste har giftet sig i udlandet. Kancelliet anerkendte nok, at ægteskab udenfor riget var tilstrækkelig begrundelse for arveløshed, men mente ikke at et sådant skridt kunne foretages på grundlag af det blotte rygte, og enken havde ikke skaffet behørig attestation for sin påstand. Derfor afviste konseillet ansøgningen.² Et tredje tilfælde havde næppe principiel interesse, men angik omstødelsen af selve den kongelige tilladelse til at oprette en særlig testamenteform, som allerede var givet. Ansøgeren var her en regimentskvartermester, der androg om, at hans kones stedfaders kgl. tilladelse til at oprette testamente efter eget for-godtbefindende, måtte blive tilbagekaldt, da stedfaderen havde opnået den ved urigtig sagsfremstilling. Dette bekræftede kancelliet, der anbefalede omstødelse, og i geheimekonseillet resolverede kongen i overensstemmelse med indstillingen.³

¹ Gprot. 26. feb. 1692 fol. 50 v. f.

² Ibid. 12. juli 1693 fol. 229 v. ff.

³ Ibid. 25. okt. 1692 fol. 132 r. ff. Et eksempel mere ibid. 30. april 1693 fol. 212 r. f.

Fem tilfælde angår dispositionen over selve den modtagne arv, og heraf angår tre umyndiges midler. F. eks. ansøger en københavnsk murersvend om at måtte undlade at betale sine tre steddøtre deres fædrene arv på ialt 134 sletdaler, fordi han forsørger børnene og vil vedblive dermed, indtil de kan klare sig selv. I geheimekonseillet bevilges murersvenden da 3 års henstand.¹ Et særpræget tilfælde møder vi, hvor en formynder får tilladelse til at sælge sine myndlings gods, Gunderslevholm på Sjælland, fordi de ikke har råd til at drive det.² Endnu et særtilfælde er det, når konseillet skal beskæftige sig med en møllers anmodning om at måtte regne det barn, som hans hustru tidligere har født udenfor ægteskab og hvis far er død, for sit eget ægteskabelige barn. Det er naturligvis først og fremmest hensynet til arveforhold, der ligger bag. Konseillet mente ikke at kunne erklære sig herom, før magistraten i København havde undersøgt spørgsmålet.³

I fire tilfælde er konseillet anmodet om at tage stilling til spørgsmål, der rejste sig ved skifteforretninger.⁴

Lavsanliggender og københavnske forhold i geheimekonseillet.

I 10 tilfælde har konseillet beskæftiget sig med lavsspørgsmål. Således behandlede det kancelliets forslag til lavsartikler for de silke- og fløjssvævere, hvis forhold tidligere havde været for geheimekonseillet, da det drejede sig om deres religiøse rettigheder,⁵ og politimester Rasch's ønske om at måtte udarbejde regulativer for de endnu ikke regulerede erhverv kom for sammesteds, hvor det blev bifaldet.⁶ Fire sager om lavsstridig-

¹ Gcprot. 7. dec. 1692 fol. 148 r. ff.

² Ibid. 7. dec. 1692 fol. 152 r. ff.

³ Ibid. 25. okt. 1692 fol. 136 v.

⁴ Ibid. 20.—28. aug. 1691 fol. 35 r. f., ibid. 29. aug. 1692 fol. 46 r. f., ibid. 9. juli 1692 fol. 82 v. ff., ibid. 25. okt. 1692 fol. 131 r. ff. At tilladelsen blev givet, fremgår af, at Godset Gunderslevholm solgtes i 1693. J. P. Trap: Danmark. III, 3. 5. udg. (Kbh. 1954), s. 922.

⁵ Gcprot. 12. dec. 1690 fol. 17 r. f.

⁶ Ibid. 25. maj 1692 fol. 67 v. f.

heder kom også for konseillet, som da det københavnske hatte-magerlav erklærede deres oldermænd for uærlig,¹ eller da det københavnske kræmmerlav viste tydelig uvilje mod at aftage silke- og fløjlsvævernes produkter.² Forprang og fuskeri kom for i fire tilfælde.³

En del af lavssagerne var københavnske, og også af de økonomiske forhold, som vi så behandlet i konseillet, havde en del tilknytning til København. Udenfor disse grupper findes fem tilfælde, hvor generelle københavnske problemer er blevet drøftet i geheimekonseillet. Grænsende op til det økonomiske område er en kancellibetænkning om Københavns børsordonnans,⁴ og derudover behandles Københavns forsyning med vand,⁵ kanalens reparation og vedligeholdelse,⁶ brændehandelen i byen⁷ og soldaternes ulovlige kørsel med arbejdsvogne der.⁸

Ægteskab, tiende, sociale spørgsmål m. m.

Problemer om ægteskab og skilsmisse har seks gange været for i konseillet. Deraf drejede to ansøgninger sig om ægteskab i hvad der efter tidens opfattelse var nært slægtsskab,⁹ to var om en barons og hans hustrus ansøgning om skilsmisse efter grov utroskab fra hustruens side,¹⁰ og i et tilfælde anmoder »Ingeborg Seefeldts nærmeste venner og pårørende« kongen om at gribe ind til fordel for fru Ingeborgs børn, idet fru mindredet et halvt år efter sin mands død giftede sig med børnenes skolemester og børnenes arv derved kom i fare. Der har åbenbart ikke været særlig lyst til indblanding i denne sag, for i ge-

¹ Geprot. 15. jan. 1692 fol. 39 v. f.

² Ibid. 15. jan. 1692 fol. 36 r. ff.

³ Ibid. 26. feb. 1692 fol. 46 v. ff., ibid. 25. maj 1692 fol. 70 r. ff., ibid. 7. dec. 1692 fol. 157 v. ff., ibid. 8. maj 1693 fol. 222 r. ff.

⁴ Ibid. 25. maj 1692 fol. 62 v. ff.

⁵ Ibid. 9. juli 1692 fol. 86 v. ff.

⁶ Ibid. 13. maj 1691 fol. 22 r. f.

⁷ Ibid. 25. maj 1692 fol. 57 v. ff.

⁸ Ibid. 10. aug. 1695 fol. 269 v. ff.

⁹ Ibid. 15. marts 1693 fol. 199 v. ff., ibid. 12. juli 1693 fol. 231 v.

¹⁰ Ibid. 9. feb. 1693 fol. 171 v. ff., ibid. 19. marts 1693 fol. 207 v. ff.

heimekonseillet resolverede kongen blot, at der skulle forholdes efter lands lov og ret, og at han ville bevilge kommissarier til at undersøge sagen, men kun hvis der udtryktes ønske derom.¹ Dette tilfælde grænser op til den tidligere nævnte store gruppe arvesager og kunne med nogen ret anbringes der. Den sidste ægteskabssag angår en københavnerinde, der i 1686 ved konsistorium var blevet skilt fra sin mand og blevet forbudt at gifte sig påny uden særlig kongelig tilladelse. Da hun i 1692 søgte om en sådan, bragtes problemet for geheimekonseillet, der fulgte kancelliets indstilling og gav tilladelsen.²

Konseillet har fem gange behandlet ansøgninger om tienderettigheder og stridigheder i forbindelse med tiende,³ og i fire tilfælde kom sociale spørgsmål for. Således resolverede kongen i geheimekonseillet på kancellikollegiets forslag om regulering af retten til at sætte bækken for kirkerne, altså tiggeri, så de mest nødlidende fik den bedste del.⁴ Senere drøftedes hvordan tiggerplagen i København skal bekæmpes og herunder et forslag om, at politimesteren får tilladelse til at lade de raske betlere anholde og en anmodning om indretning af flere steder, hvor tiggerne kan indsættes.⁵ Konseillet bifalder et forslag fra kancellikollegiet om at der skaffes udveje til lønning af fattigforstandernes oldermann, hvilket hverv hidtil har været ubetalt,⁶ og det lader nedsætte en kommission til undersøgelse af problemerne omkring fattige sjællandske præsteenkers underhold.⁷

Herudover træffes i konseilprotokollen en række sager af spredt karakter, enten forekommende meget få gange eller kun i eet enkelt tilfælde.⁸ Der søges om lettelser i byggekrav, om til-

¹ Geprot. 25. maj 1692 fol. 67 r. f.

² Ibid. 7. dec. 1692 fol. 151 r. ff.

³ Ibid. 8. aug. 1690 fol. 10 r. f., ibid. 29. juni—25. juli 1691 fol. 28 r. ff., ibid. 25. maj 1692 fol. 50 v. f., ibid. 7. dec. 1692 fol. 155 r. ff., ibid. 15. marts 1693 fol. 201 v. ff.

⁴ Ibid. 11. juni 1690 fol. 6 r. f.

⁵ Ibid. 26. feb. 1692 fol. 47 v. ff.

⁶ Ibid. 25. okt. 1692 fol. 136 v. ff.

⁷ Ibid. 8. maj 1693 fol. 213 v. ff.

⁸ Der henvises her til bilag 1.

ladelse til at få udleveret dokumenter fra offentlige myndigheder til retsligt brug, jødernes forhold reguleres, finansieringen af Det kgl. ridderlige Akademi drøftes, man diskuterer den hollandske resident, der lader danske undersåtter deltage i og lade foretage kirkelige handlinger i residentens hus, og adskillige andre sager ses behandlet i dette rigets højeste råd, deriblandt også problemer, der i hvert fald for os synes af meget ringe betydning. Således taler man om ejendomsretten til visse gravsteder i den tyske kirke, om hvorvidt en bestemt præst skal have kapellan og øgede indtægter, en enkeltpersons ansøgning om moratorium kommer for, og til disse spredte eksempler kan føjes en række fra den overfor givne systematiske oversigt. Det synes som om geheimekonseillet har behandlet stort og småt imellem hinanden, men til denne opfattelse må dog siges, at vi ikke har mulighed for at vurdere om tilsyneladende små sager har haft principiel interesse. Der er fundet to eksempler¹ på, at kancellikollegiet har opfattet konseillets beslutning om en fra kollegiet indgiven sag som retledende for kollegiets egen fremtidige afgørelse i lignende spørgsmål. Omkring nytår 1693 ansøger to mænd om at måtte indgå ægteskab med deres niecer. I begge tilfælde henlægger kollegiet sagen med en bemærkning om, at hermed beror indtil kongen i konseillet har resolveret på en kollegieindstilling af den samme karakter.

Danske kancellis forhold til konseillet 1690-95

Konseilprotokollen. Årene 1690—91—92—93.

Der er ikke fundet omtale af et geheimekonseil med indenrigske funktioner fra 1683 til 1690 — i hvilket år geheimekonseilprotokollen begynder og kongens dagbog indeholder sin første oplysning om konseillets indenlandske virke — og altså heller

¹ DKprotokol 22, 29. dec. 1692 fol. 252 og 9. feb. 1693 fol. 323 r. f. Afgørelsen i konseillet er på Anders Pedersen Øfregoters supplik geproto. 15. marts 1693 fol. 199 v. ff. Den bevilgedes.

ikke om Danske kancellis forhold til konseillet. Geheimekonseilprotokollen er ikke, som Edvard Holm¹ går ud fra, et tilfældigt bind af en række beslægtede protokoller, men derimod enten det første eller, hvad der er det sandsynligste, det eneste. Den er ikke nummereret som f. eks. kancelliets protokoller og den tidligere citerede titel på dens første blad ville være urimeligt i en fortsættelse. Især synes da vendingen »Begyndt den 1. maj anno 1690« mærkelig, når første møde tidligst kan være holdt den 15. i samme måned, idet det i en protokol, som fortsætter en foregående, er naturligt enten at angive datoen for det første møde som protokollens begyndelsesdato eller også helt at udelade en begyndelsesdato, der jo alligevel fremgår af mødeprotokollatet. Hvis protokollen derimod er at opfatte som en nyhed, falder dateringen ganske naturlig. 1. maj er den dato hvorpå protokolføreren har modtaget eller udført sin ordre om at indrette en protokol, og den har derefter ligget parat til brug ved geheimekonseillets første møde efter denne dato.

Med denne opfattelse stemmer det, at de bevarede fortegninger over Danske kancellis arkiv kun nævner den samme protokol.² Ydermere bliver indførelsen af en geheimekonseilprotokol, selvom den naturligvis intet siger om, at konseillet skal spille en ny rolle, sandsynliggjort ved, at der netop i denne periode foretoges vidtgående administrative ændringer. Fra 22. marts til 5. juli 1690 udstedtes ni instrukser eller grupper af instrukser angående forvaltningen,³ og bl. a. nedsattes den lange række såkaldte Kommissioner i Rådstuen for Slottet, hvis protokol netop førtes af den Søren Rasmussen, som skrev den efterladte konseilprotokol.

Det er derfor overvejende sandsynligt, at protokolleringen

¹ Holm I, s. 58 ff. og henvisningerne s. 12 note 34 og s. 13 ff. note 38.

² Secher, s. 105.

³ Trykt i GA II. Instruks for de deputerede ved søstaten 22. marts 1690, s. 267, amtmændene i Danmark 8. marts 1690, s. 277 ff., landkommisarierne i Danmark 8. marts 1690, s. 283, Holmens admiral 11. marts 1690, s. 286 ff., admiralitetet 22. marts 1690, s. 290 ff., de deputerede ved landstaten 22. marts 1690, s. 292 ff., højesteret 15. april 1690, s. 301 ff., stiftbefalingsmændene i Danmark s. 306 ff., kammerkollegiet 12. juli 1690, s. 310 ff.

af konseillets virksomhed i indenrigske sager først er begyndt i foråret 1690 og står i forbindelse med de øvrige samtidige administrative ændringer.

I de to første år, hvor vi har kendskab til Danske kancellis forhold til konseillet, er antallet af kancellisager, der behandles i geheimekonseillet forholdsvis beskedent, nemlig 11 tilfælde i de sidste otte måneder af 1690 og 8 i det næste års fire sommermåneder.¹ Når der i 1691 ikke findes indførsler i konseilprotokollen senere end august, skal årsagen sikkert søges i den belastning, som arbejdet med finanserne netop da betød for statens ledende mænd. De to år ligner også hinanden deri, at der ikke ses eksempler på sager indenfor kancelliets område, der — som det senere blev til en hyppig praksis — er gået i konseillet uden først at være behandlet i kancellikollegiet eller i kommission. I kancelliets protokolrækker genfindes de allerfleste af de i konseilprotokollen indførte sager, som der er betegnede som indgivne af kancellikollegiet — samt en del som ikke er således karakteriserede. I henseende til protokolførsel adskiller konseilsagerne sig kun sjældent fra de sager, der ikke er gået til konseillet. Som oftest er det ikke muligt at se forskel, og for 1690—91 er der kun fundet to eksempler på, at kancelliprotokollen har givet meddelelse om indgivelsen til konseillet. I 1690 kom et andragende fra Grev Ahlefeldt til drøftelse i kancellikollegiet, idet nogle langelændere havde gjort gældende, at Danske Lov og jagtforordningen af 1688 med dens almindelige bestemmelser i visse henseender måtte have ophævet de jagtprivilegier, som kongen i 1674 havde givet grev Ahlefeldts far. Imod denne opfattelse protesterede Ahlefeldt, og kancellikollegiet gav ham ret med den begrundelse, at hverken loven eller forordningen havde tilsigtet at berøve nogen deres privilegier. I kollegiets protokol er indført: »Herom indgav kancellikollegiet sin allerunderdanigste relation til Hans kgl. Majestæt, som i geheimekonseil til videre ekspedition skulle foretages.«²

¹ Hvad angår optællingerne henvises til den skematiske oversigt i bilag 1.

² DKprotokol nr. 19, 26. maj 1690 fol. 276 v. ff., gcprot. 11. juni 1690 fol. 4 v. f.

Det andet eksempel er fra 1691, da forvalteren af dronningens gods i Stevns herred i et andragende klagede over den skade, som en bestemmelse i den gældende stuttorforordning gjorde bønderne, og i en påskrift på andragendet meddelte stiftamtmanden, at dette var tilfældet over hele Sjælland. I sin indstilling til kongen foreslog kancellikollegiet, at den pågældende bestemmelse ændredes med virkning for samtlige bønder i *hele Danmark*. I kancelliprotokollen er da indført »dette vil foretages i geheimekonseil. Udleveret til obersecr. Moth.«¹

Disse to eksempler er langt vanskeligere at tolke end de tilsvarende i de næste år. Det første fra 1690 tyder på, at kollegiet har modtaget en særlig meddelelse om, at sagen skulle i konseillet, og det andet på at kollegiet selv har fundet problemet egnet dertil, men der kan ikke drages sikre slutninger ud fra to sådanne enkelttilfælde. Kilderne peger på, at det i 1690—91 ikke var sædvanligt for kancellikollegiet selv at sende sager til konseillet, men at kongen i de øvrige 17 tilfælde har truffet afgørelsen om indgivelse til geheimekonseillet, da kollegiets forslag til beslutning er refereret ham. Dette svarer ganske til den praksis, der ifølge Slange indledtes 1680. At kollegiets eget initiativ har været en sjælden ting, sandsynliggøres også ved, at det var kancelliets chef, oversekretæren, som fik sagens akter udleverede til behandling i konseillet, mens det i 1692—93, da benyttelsen af geheimekonseillet steg, var kollegiets i anciennitet yngste medlem, assessor Søren Rasmussen, som tog vare på dokumenterne.

Med året 1692 kommer en voldsom ændring. Allerede i januar 1692 behandler konseillet 11 sager fra kancelliets område — hvoraf dog nogle har været drøftet i kollegiet året forud — og årets totaltal for kancellisager er ikke mindre end 60. Også på et andet område ses en tydelig forandring i forhold til de to foregående år, nemlig deri, at sager, der givetvis hører til Danske kancellis administrationsområde, går udenom kancellikollegiet og i konseillet, ganske sikkert uden at have været

¹ DKprotokol nr. 20, 20. april 1691 fol. 230 v. f., geprot. 13. maj 1691 fol. 27 r. f.

behandlet i andre kollegier eller i kommissioner. Dette ses allerede i februar. Eksempler herpå er den tidligere nævnte sag om de to småpigers angiveri, en mordsigtelse og en redegørelse for salget af et dødsbo,¹ der alle blev indgivet af byfogden i København Frederik Eisenberg. Politimester Rasch's memorialer går i de fleste tilfælde gennem kancelliet, men der ses dog eksempler på, at de går lige til konseillet,² ligesom den bergensiske magistrats ansøgning om benådning for to tyve.³ Der findes også tilfælde, hvor privates ansøgninger er nået til konseillet udenom kancellikollegiet, således en ansøgning om udlevering af dokumenter fra kancelliet,⁴ og suppliken fra Ingeborg Seefeldts »venner«, der vil have kongen til at gribe ind i hendes nye ægteskab.⁵ Adskillige flere eksempler kunne gives.

Parallelt med den store stigning i antallet af kancellisager, der behandles i konseillet og med det markerede skifte i indgivelsesmåden fra kabinetssekretariatets side, karakteriseres konseillets virksomhed ved, at der i 1692 foretages 10 sager fra det andet område, som geheimekonseilprotokollen dækker, nemlig generalprokurørembedet. I 1690—91 blev der ikke fundet en eneste.⁶

I Danske kancellis forhold til konseillet ses endnu en vigtig forandring, nemlig en stigning i antallet af sager, der i kancelliprotokollerne er betegnede som konseilsager. Det første eksempel er behandlet i kancellikollegiet 30. juni 1692 og i konseillet 25. oktober. Året igennem findes ialt 12 sådanne tilfælde⁷

¹ Gcprot. 26. feb. 1692 fol. 51 v. f., ibid. 8. april 1692 fol. 53 v. f., ibid. 9. juli 1692 fol. 82 v. ff.

² Ibid. 11. okt. 1692 fol. 126 v. ff., ibid. 7. dec. 1692 fol. 153 r. f.

³ Ibid. 25. maj 1692 fol. 61 r. f.

⁴ Ibid. 26. feb. 1692 fol. 50 r. f.

⁵ Ibid. 25. maj 1692 fol. 67 r. f.

⁶ Generalfiskalsagen mod Bornholms amtmand, foretaget 26. aug. 1691, er indgivet af DK. Sagen mod Hellegaard, 7. dec. 1692, er ikke regnet til generalprokurørembedet, fordi kommissionen nedsattes efter DKs indstilling.

⁷ De øvrige er: DKprotokol nr. 21, 30. juni 1692, fol. 310 v. og 7. juli 1692 fol. 320 r., hvortil svarer gcprot. 25. oktober 1692 fol. 135 v. f. og 136 v. ff. DKprotokol nr. 22, 4. aug. 1692 fol. 41 v. f., 4. aug. 1692 fol. 44 r.,

imod eet hvert af de foregående år, hyppigt med vendingen »dette skal foretages udi geheimkonseil. Udleveret«, nemlig til yngste assessor Søren Rasmussen, der regelmæssigt udtog akterne fra kancelliets pakker, så de kunne være parate til konseilmødet. Tilskrifternes form tyder på, at kancellikollegiet i 1692 (og 1693) har haft bemyndigelse til efter visse retningslinier at indgive sager til konseillet. At kongens interesse for konseillet, i hvert fald hvad angår Danske kancellis og generalprokurørembedets administrationsområde, var betydeligt øget, ses af antallet af forretninger, og det er en naturlig følge af denne øgede interesse at give kancelliet de nye eller udvidede indgivelsesrettigheder, hvorpå antallet af tilsskrifter peger. En forståelig følge af stigningen er det, at yngste kollegiemedlem får det faste hverv at befordre sagerne fra kancelli til konseil. I en tid, hvor der sjældent gik sager fra kancelli til geheimkonseillet, kunne denne bestilling bestrides af oversekretæren en passant, men da konseillet udviklede sig til en fast virkende institution, blev arbejdet i betragtning af dets ekspeditions-mæssige karakter for stort til en oversekretærs kostbare tid.

I året 1692 er kancellisager altså sendt i geheimkonseillet dels direkte fra kabinetssekretariatet, dels gennem og af kollegiet, og dels må kongen i en række tilfælde have valgt at afgøre den ham af oversekretæren refererede sag i konseillet. Om oversekretæren ved disse lejligheder har udøvet nogen forslagsret, kan ikke ses.

Året 1693 bringer en betydelig nedgang i antallet af sager fra Danske kancelli og et noget mindre fald i forretninger fra

22. aug. 1692 fol. 54 v. f., 13. okt. 1692 fol. 115 r. f., 3. nov. 1692 fol. 155 v. og 1. dec. 1692 fol. 197 r. f., hvortil svarer gprot. 11. okt. 1692, fol. 116 r., 11. okt. 1692 fol. 116 v. ff., ibid. 7. dec. 1692 fol. 148 r. ff., 7. dec. 1692 fol. 152 r. ff., 7. dec. 1692 fol. 151 r. ff. og ibid. 7. dec. 1692 fol. 157 r. f. — Til disse otte sager kommer følgende tre, der først nåede i konseil i 1693, nemlig: DKprotokol nr. 22, 8. dec. 1692 fol. 212 v. f., ibid. nr. 22, 8. dec. 1692 fol. 223 r., ibid. nr. 22, 15. dec. 1692 fol. 231 r. f., hvortil svarer: gprot. 17. feb. 1693 fol. 174 r. ff., ibid. 15. marts 1693 fol. 199 v. ff., ibid. 15. marts 1693 fol. 205 v. f. — Endelig må medregnes DKprotokol nr. 22, 8. dec. 1692 fol. 223 v., der ikke ses i gprot. Dette diskuteres nedenfor.

generalprokurørembedet, der behandles i konseillet. Tallene er nu henholdsvis 29 og 4, men de kan ikke i sig selv tages som udtryk for nogen mindsket principiel interesse fra kongens side. En væsentlig årsag er nemlig den, at Christian V var optaget andetsteds, med angrebet på Ratzeburg¹ og hvad dermed fulgte. Kongen forlod København 22. juni² efter trods forberedelserne at have holdt konseilmøde over indenlandske sager 12. juni og først 12. oktober³ vendte han tilbage til hovedstaden, hvor han holdt et konseilmøde over danske sager den 29. december.⁴

Til trods for faldet i det totale antal kancellisager, der blev foretaget i geheimekonseillet, viser 1693 en stigning i antallet af suppliker, der i kancelliprotokollen betegnes som konseilsager. Ikke mindre end 16 sådanne suppliker er fundet, men heraf ses kun syv virkelig foretaget i konseillet.⁵ Af de resterende 9 er tre gået fra kancellikollegiet så sent — 27. april — at de venteligst først kunne nå at blive foretagne i konseillet på et tidspunkt, hvor kongen var fraværende fra København i anledning af angrebet på Ratzeburg, og der af den grund ikke holdtes konseil i danske sager. Fire har kancellikollegiet afleveret så sent, fra 16. oktober og fremefter, at den sædvanlige 3—4 måneders ventetid ville udskyde dem til behandling efter nytår 1694, og i 1694 holdtes der i det hele taget ikke konseil over kancelliets anliggender, hvilket forhold drøftes nedenfor. Tilbage bliver to sager fra henholdsvis februar og marts 1693, hvortil slutter sig et tilfælde fra 8. december 1692,⁶ der også

¹ Herom i Franz v. Jessen: *En Slesvigsk Statsmand. I. Dansk Udenrigspolitik i Tiden 1680—1703.* (Kbh. 1930), s. 192 ff.

² Dagb. 22. juli 1693, GA VII, s. 38.

³ Ibid. 12. okt. 1693, GA VII, s. 57.

⁴ Gcprot. fol. 258 r. ff.

⁵ DKprotokol nr. 22 20. feb. 1693 fol. 346 v. f., ibid. nr. 22 9. jan. 1693 fol. 267 r. ff., ibid. nr. 22 22. jan. 1693 fol. 278 r. f., ibid. nr. 23 2. marts 1693 fol. 31 r. f., ibid. nr. 23 16. marts 1693 fol. 38 v. ff., ibid. nr. 23 9. juni 1693 fol. 296 v., ibid. nr. 24 18. dec. 1693 fol. 61,; hvortil svarer gcprot. 13. marts 1693 fol. 179 r. f., ibid. 15. marts 1693 fol. 204 r. f., ibid. 15. marts 1693 fol. 202 v. ff., ibid. 30. april 1693 fol. 208 v. f., ibid. 12. juli 1693 fol. 230 v. f., ibid. 12. juli 1693 fol. 231 v., ibid. 29. dec. 1693 fol. 261 v. ff.

⁶ Data og kildesteder er: DKprotokol nr. 22, 8. dec. 1692 fol. 223 v.,

burde være behandlet i konseillet tidligt i 1693, bl. a. fordi en sag fra samme dato ses at være kommet så vidt. Da geheimekonseilprotokollen netop i denne periode er ført overordentlig regelmæssigt, mener jeg, at disse tre sager ikke er kommet til behandling i konseillet på trods af den oprindelige bestemmelse, men nogen forklaring på, hvorfor der er skiftet mening og i hvilket administrationsled dette skifte er sket, kan jeg ikke give.

Formen for tilskrifterne i kancelliprotokollen såvel som ekspeditionsmåden er ganske den samme som i 1692.

Den i 1692 indledede praksis med at sende sager fra kancelliets arbejdsområde direkte i konseillet uden først at høre kancellikollegiet fortsatte i 1693.¹

Udkastet til konseilinstruks af 8. december 1692.

Årene 1694 og 1695

Geheimekonseillet var i slutningen af året genstand for kongens overvejelse. Det ses af en bemærkning, som i december 1693 er indført i hans dagbog: »Den 8. lod vi nogle artikler projektere til en instruktion for vort conseil, og fandt vi for godt at lade det fundere sig på Kongeloven, så som den ej endnu har været læst udi vort geheimkonseil.²» Spørgsmålet er da, om vi har nøjere kendskab til dette udkast og om det er blevet sat i kraft. Begge disse spørgsmål er blevet besvaret benægtende.³

Der findes imidlertid på Rigsarkivet en tysk koncept til instruks for geheimkonseillet⁴ — uden dato og underskrift —

ibid. nr. 22, 13. feb. 1693 fol. 335, ibid. 17. marts 1693 fol. 71 r. f., ibid. nr. 23, 27. april 1693 fol. 170 f., ibid. nr. 23, 27. april 1693, fol. 177 r., ibid. nr. 23, 27. april 1693 fol. 173 v. ff., ibid. nr. 23, 16. okt. 1693 fol. 580 v. ff. (cfr. ibid. nr. 24, 18. dec. 1693 fol. 65 r. ff.), ibid. nr. 23, 20. nov. 1693 fol. 703 f., ibid. nr. 23, 20. nov. 1693 fol. 719 v. f., ibid. nr. 24, 27. nov. 1693 fol. 31 r. f.

¹ Et eksempel er geprot. 17. feb. 1693 fol. 176 v. f., Christian Rudolph Müllers supplik af 14. feb. 1693, der ikke kan have været behandlet på kancellikollegiemøder, da der ikke holdtes nogen 14.—17. feb. 1693.

² Dagb. 8. dec. 1693, GA VII, s. 70.

³ Christiansen II, s. 107.

⁴ RA. Koncept til Instruktion for Gehejmekonseilet ... U. Dat. I pak-

som også kendes i en trykt udgave ved Ad. Chr. Gaspari fra 1786.¹ Koncepten er skrevet af Tyske kancellis oversekretær, konseilsekretæren Thomas B. von Jessen og er forsynet med Christian V's egenhændige rettelser,² hvilke vel er uvæsentlige, men dog viser, at kongen har beskæftiget sig med forslaget. Gasparis ovenfor nævnte instruksudkast er placeret efter instruksens af 1703 og i indholdsfortegnelsen regnet til Frederik IV's regeringstid, skønt der i § 1 tales om Frederik III som udstederens far, hvorfor det altså må have været fra Christian V's tid.³ N. D. Riegels anbragte instruksens i året 1700 og i en dansk oversættelse fra den hos Gaspari trykte, der givetvis var hans eneste kendskab til sagen. For at gøre sin datering holdbar, har Riegels da ændret i § 1 til »Vores højsalige farfader, kong Frederik den Tredie.«⁴ Gasparis fejlplacering er allerede bemærket af A. D. Jørgensen,⁵ og derefter har A. V. Secher⁶ søgt at bestemme instruksens udstedelsestid.

Secher, der ikke har bemærket oplysningen i dagbogen af december 1693, søger naturligt nok efter holdepunkter i selve instruksens tekst og mener at finde sikker grund i § 7, der siger: »In den Commerce-Sachen soll uns im Nahmen der desfalls verordneten, und hinführo weiter zu verordnen stehenden Commission, von demjenigen Unserer Geheimen Rätthe, dem Wir die Ober-Inspection über das Commerce-Wesen insonderheit anbetrauet, und hinführo anbetrauet werden, die Nothdurft nach und nach referiret, und auch der Commission allerunderthä-

ken »Geheimkonseilet. Kgl. Ordre og Instruktioner, koncepter til betænkninger og ordrer, eder, ekstrakter og fortegnelser 1676—1768«.

¹ A. C. Gaspari: *Urkunden und Materialien zur nähern Kenntniss der Geschichte und Staatsverwaltung Nordischen Reiche. I* (Hamborg 1786), s. 31.

² Identificerede af Rigsarkivet.

³ N. D. Riegels: *Udkast til Fjerde Friderichs Historie efter Hojer. I.* (Kbh. 1795), s. 202.

⁴ Påvist af Secher, s. 103.

⁵ A. D. Jørgensen: *Sonderjyllands indlemmelse i den danske krone 1721. H. T. 5. r. V* (Kbh. 1885), s. 161.

⁶ Secher, s. 103 f.

nigste Vorschläge und Bedenken zu weiterer Verordnung aller-
underthänigst überliefert werden.»

Denne paragraf sigter efter Sechers mening til rådstuekommissionerne, hvis protokol begynder 2. september 1690. De to nærliggende indvendinger, nemlig at kommercekollegiet på dette tidspunkt endnu eksisterede, men at der findes en særlig kommission for kommercesager af 4. juli 1693, afviser han ved om kommercekollegiet at sige, at dette, der først forsvandt 1691, næppe i de sidste år har haft meget at gøre, og at rådstuekommissionerne muligvis har villet unddrage det en del af dets forvaltningsområde. Om kommissionen af 4. juli 1693 mener han ikke der kan være tale, thi den udaterede instruks forudsætter, »at der i slige sager vil være at nedsætte en række kommissioner, en for hver sag. Hvis dette ikke var tilfældet, ville det indskud: »und hinführo weiter zu verordnen stehenden« være overflødigt.» Dette passer derimod på rådstuekommissionerne, og Secher anser det derfor for sandsynligst, at stødet til påbegyndelse af begge protokolrækker — dvs. geheimekonseilprotokollen og rådstuekommissionsprotokollen — netop blev givet ved udstedelsen af denne konseilinstruks, som altså må placeres i 1690.

Den del af Sechers argumentation, der omhandler kommercekollegiet, lyder efter min opfattelse rimelig, men der foreligger ikke i den trykte litteratur mulighed for at kontrollere teorien. Mod forkastelsen af kommissionen af 4. juli 1693 kan der derimod rettes den indvending, at ordene »hinführo weiter zu verordnen stehenden« skal ses parallelt med »und hinführo anbetrauet werden«, der naturligvis ikke betyder, at kongen vil udnævne en ny overinspektion over kommercevæsenet for hver enkelt sag, men blot at instruksen er til den eller dem, som til enhver tid har den relevante funktion, og ikke til navngivne personer. Vendingen svarer f. eks. til ordene i instruksen for Holmens admiral af 11. marts 1690: »som nu er eller herefter kommendes vorder.«¹ »Hinführo weiter zu verordnen stehenden« betyder

¹ GA II, s. 286.

da blot, at kongen reserverer sig bestemmelsesretten m.h.t. kommissionens fremtid.

Dertil kommer, at Secher har overset den ejendommelighed, som instruksudkastets § 3 ville være, hvis hans datering skulle godtages, altså hvis udkastet skulle være tidligere end 1. maj 1690, på hvilken dag geheimekonseilprotokollen jo hævder at være påbegyndt. § 3 drejer sig om Danske kancellis forhold til konseillet og siger, at kongens »p. t. Canzler, oder demjenigen, dem Wir die Beobacht- und Verrichtung solcher Funktion allergnädigst auftragen werden« samt oversekretæren skal forelægge kongen, hvad de finder det nødvendigt at lade foretage i konseillet. Det ejendommelige er, at vicekansleren slet ikke er omtalt i denne paragraf — iøvrigt heller ikke andetsteds i instruksen — skønt han netop varetog det arbejde i kancelliet, som egentlig burde bestrides af kansleren, men som denne var fritaget for. § 3 går simpelthen ud fra, at der ikke findes nogen vicekansler. Denne stilling eksisterede fra 1668 til 1672 og fra 1676 til Michael Vibes død.¹

Der kan gives adskillige grunde for, at instruksudkastet ikke kan være skrevet i Griffenfeldts tid, bl. a., at von Jessen, der 1673 trådte i statens tjeneste, tilbragte sine to første embedsår ved rigskammerretten i Speyer, derefter fra 1675 til 1677 var ansat ved kancelliet i Glückstadt, 1677 ansattes i Tyske kancelli i København og først to år senere fik den stilling som geheimekonseilsekretær, der forklarer, at han har skrevet koncepten.² Koncepten må altså være skrevet efter Michael Vibes død. Og denne den sidste vicekansler i Danske kancelli døde 1. maj 1690,³ samme dag som geheimerådsprotokollen meddeler at være indrettet. Den mulige sammenhæng mellem disse to begivenheder har jeg iøvrigt ikke kunnet finde.

Dette peger altså hen mod, at koncepten er skrevet efter 1. maj 1690, og vendingen om kommercekommissionen indicerer et tidspunkt senere end 4. juli 1693, hvorved kongens

¹ Kringelbach, s. 114 f.

² En Slesvigske Statsmand I, s. 67, 73, 78 f., 88.

³ Datoen er sikker, cfr. dagb. 1. maj 1690, NyHT I, s. 515.

bemærkning 8. december 1693 får aktualitet. I denne dagsbogsnotits oplyste kongen som nævnt om projektet, at han havde ladet »det fundere sig på Kongeloven, så som den ej endnu har været læst udi vort geheimekonseil.« Til dette svarer ganske instruksudkastets to første paragraffer, der pålægger råderne at antage Kongeloven som ledetråd for deres rådgivning, og bestemmer at nuværende og fremtidige konseilmedlemmer samt oversekretærerne skal aflægge ed på Kongeloven, som desuden to gange om året skal oplæses i geheimekonseillet.

Der kan ikke være tvivl om, at kongens dagsbogsnotits af 8. december 1693 drejer sig om den besvarede koncept.

Udkastet nævner som områder, hvorfra der kan indgives sager til eventuel konseilbehandling først Danske og Tyske kancelli¹ m.h.t. retsvæsen, håndhævelse af god politi og iagttagelse af udstedte forordninger samt forhandlinger med udenlandske ministre. Kammersagerne nævnes også, ligesom militære forhold såvel til lands som til vands og endelig kommerce-sager, der indgives af den tidligere nævnte kommission. Derimod nævnes hverken civile søfartssager eller generalprokurøren. Om sager fra kancellierne og kammeret nævnes udtrykkeligt, at kansleren, oversekretærerne eller kammerets chef skal referere kongen, hvad der efter deres mening nødvendigvis skal i konseillet, og det underforstås at kongen selv vil træffe den endelige bestemmelse om den eventuelle forelæggelse for geheimekonseillet. Specielt nævnes at norske civilsager skal forelægges af statholderen, når han er tilstede. Militære sager skulle indgives af generalfeltmarskallen eller generaladmiralen eller deres stedfortræder eller overkrigssekretæren »so ofte Wir es für nöthig oder gut befinden, Sie deshalb ad Consilium zu convociren.« Disse militærpersoner og administrationsledere skulle altså ikke selv indstille sagerne til konseilbehandling. Fra kommercekommissionen skulle der refereres efter behovet.

¹ At der tænkes på begge kancellier fremgår foruden af den kendsgerning, at kansleren havde overinspektion over såvel Danske som Tyske kancelli også af, at der tales om oversekretærer i flertal.

Geheimekonseilmedlemmernes mening kunne afgives skriftligt eller mundtligt efter kongens befaling og han traf derefter beslutning.

Sammenlignet med de oplysninger, som kancelliprotokollerne har ydet om den tidligere form for indgivelse til geheimekonseillet, betegner instruksforslaget en indskrænkning ved at den indgivelsesret, som kancellikollegiet havde haft i hvert fald i 1692 og 1693 nu forsvandt. Herefter skulle oversekretæren — kansleren var jo fritaget for de daglige forretninger — foreslå kongen hvad der burde i konseillet. Det er muligt, men ubeviseligt, at oversekretæren tidligere har haft denne ret, men i alle tilfælde forbeholdt kongen sig efter instruksens enebestemmelsesretten og fratog kollegiet dets beføjelser i så henseende. Efter instruksens ville praksis blive meget lig den, der ifølge Slange indledtes 1680.

Vi har ikke nogen underretning om dette instruksudkasts skæbne. Hverken den på rigsarkivet opbevarede koncept eller det hos Gaspari trykte udkast er underskrevet, og kongens dagbog talte kun om et projekt. Det nævnes overhovedet ikke sidenhen, og det er ikke tilladeligt uden videre at antage instruksens sat i kraft. Man kan da have den tanke, at en antydning om hvad der skete med instruksudkastet måske kunne læses ud af geheimekonseillets fortsatte udvikling i de næste år.

Vi ser da, at konseilprotokollen, der skulle dække i hvert fald sager fra Danske kancellis og generalprokurørembedets område, er tom i hele året 1694. I 1695 findes i juli—august—september 5 sager alle indgivne af Dansk kancelli og genfundne i kollegiets protokoller. Derefter tier konseilprotokollen ganske. Kancelliprotokollerne nævner ikke geheimekonseillet fra og med nytår 1694. Kongens dagbøger har i 1695 skiftet karakter og kan da ikke bruges som kontrolmiddel, men derimod er de i 1694 ført efter det gamle princip og burde — omend i tilfældigt udvalg — indeholde danske konseilsager, hvis sådanne havde eksisteret. I dagbogen for 1694 findes da nogle udenlandske forretninger, der er foretagne i konseillet, en finanssag, en prisesag og tre tyske sager, men ingen danske eller generalpro-

kurørsager. Heller ikke i den tysksprogede protokol ses danske sager.¹

Det er på dette grundlag berettiget at antage, at konseillet ikke fik forelagt sådanne sager i 1694, og sandsynligt at der i 1695 kun indgaves de omtalte fem. Protokollernes tavshed må da ses i lyset af instruksens bestemmelse om, at kongen nu alene kontrollerede indgivelsen af sager til konseillet, og at der ikke er indført sager i konseilprotokollen i 1694 viser altså, at kongen ikke har ønsket sager indbragt for konseillet. I vor viden om Danske kancellis forhold til konseillet efter nytår 1694 er der da intet, der strider mod at instruksen er sat i kraft, mens kancelliprotokollerne taler for dette. Det er herefter min opfattelse, at udkastet er blevet en virkelig instruks med gyldighed fra nytår 1694, og det udtrykker kongens ønske om en betydelig beskæring af konseillets deltagelse i sager fra Danske kancellis område.

¹ Her er kun taget stikprøver, idet månederne januar, juni og december 1694 samt marts 1695 er gennemgået.

Bilag 1

Sammenstilling af den dansksprogede geheimekonseilprotokol med de fra dagbøgerne kendte indenrigske konseilsager. I venstre kolonne markerer »i« at sagen er anset for ikke-placerbar, »u« at den er placerbar udenfor Danske kancellis område, »DK« at den enten selv i ekstrakten oplyser at henhøre under Danske kancelli eller at den er fundet i Danske kancellis protokoller. »k« betegner, at den pågældende sag i Danske kancellis protokol er forsynet med en tilskrift, der viser, at den skal foretages i konseillet. Sager uden særligt mærke er ved hjælp af det i hovedteksten anførte materiale bestemt som liggende under Danske kancellis område.

»gp« = generalprokurør. »kom« = kommission.

Geheimkonseilprotokol	Dagbog
1690	
<i>15.—17. maj</i>	
DK forkortelse af retssager	
DK namsdommes eksekution	
DK flygtede fallenter	
<i>11. juni</i>	<i>11. juni</i>
k DK Ahlefeldts jagt	adskillige betænkender af DK
DK bækkenbreve	
u kom. mål og vægt	
	<i>29. juni</i>
	norske militie; mål og vægt
<i>8. august</i>	
DK silke- og fløjlsvæverne	
DK jus patronatus	
DK Nykøbing F. skole og hospital	
<i>15. november</i>	
DK priseproblem	
<i>12. december</i>	
DK bryggerlavet	
DK silke- og fløjlsvæverne	

Geheimkonseilprotokol

Dagbog

1691

13. maj

k DK stuttorforordning
u kom. om kanalens rep.
i rådstuekom. om Winterfeldt
u kom. om højesteretsdom over
Jens Hellegaard

— *maj*

kom. om Helsingørs forhold
DK rådstuekom. om Færøerne

29. juni—25. juli

DK tiendesag

12. august

u kom. fortifikationsskatten

20.—29. august

DK glasmanufakturets indførselsret

26. august

DK sag mod Bornholms amtmand

DK klage fra Ringkøbing magistrat

DK dødsbosag

13. maj

provianthusets forpagtning
kanalen og andre indenlandske

12. august

fortifikationsskatten

25. august

prisesag

21. september

lurendrejeri

7. oktober

reglementet
forandringer hos kommissariatet

15. oktober

reglementet og kammervæsenet

12. november

finanserne og reglementerne

Geheimekonseilprotokol

Dagbog

19. november

finanserne

3. december

kammerinstruksen

landkommissariernes afskaffelse

10. december

søstaten og krigsreglementet

1692

*15. oktober 1691—19. januar**1692*DK fremgangsmåde ved klager
over politiet.*15. januar*

DK silke- og fløjlsvæverne

DK skolefolks fortrinsret til
kapellanstillingerDK mageskifter af gejstligt
godsDK retsembedsmænd og arve-
skifter

DK hattemagerlavet

u Holger Pax m. f. forkøbsret
til vrag*15. januar*

Plessen i ed

22. januar

u vicegp Bornholms amtmand

DK savværksprivilegier

u Københavns handlende m. fl.
toldordonnancenDK byfogder brugt til toldop-
pebørsel*24. januar*rentekammermemorial
om toldforpagtning

Geheimkonseilprotokol	Dagbog
<i>29. januar</i> DK den tyske kirkes gravsteder u gp stiftamtmanden i Trond- hjem DK hospitaler DK depositum i dødsbo	<i>29. januar</i> Elsflethtolden
	<i>6. februar</i> Elsflethtolden
<i>26. februar</i> i politiens tilforordnede: for- prang politiens tilforordnede: Kø- benhavns tiggere DK benådning for dødsdom Holger Parsberg m. fl. benåd- ning for dødsdom Oliger Pauli dokumentudleve- ring fra Danske kancelli DK arvesag byfogden falsk angiveri DK klage over præst i Nyk. F. DK om amtskriver der vil ordne arveskifter	<i>26. februar</i> justits og politi
<i>8. april</i> byfogden mordsag u gp overhofretsdom over sølv- værksarbejdere u gp præsidenten i Trondhjem	<i>8. april</i> danske og norske sager
	<i>28. april</i> kredit
<i>25. maj</i> DK tiendesag DK politimesteren om brænde- handel DK benådning for dødsdom u admiralitetskollegiet prisesag i Jochum Becks arvinger måske kgl. forkøbsret	<i>25. maj</i> dansk-norske justits- og politisager

Geheimekonseilprotokol

Dagbog

Bergens magistrat om formildelse af tyveridom
 DK borgmesteren i Varde
 DK Københavns børsordonnans
 u biskop Bagger catedraticumafgifter
 Anc Pelts arvinger om savværksprivilegier
 u rådstuekom. om nordenfjeldske toldforpagtning
 Johan Rantzau m. fl. Ingeborg Seefeldts nye ægteskab
 DK regulativer for uregulerede erhverv
 DK præsts ansøgning om kapellan m. v.
 DK sjællandske skomageres klager
 i Niels Friis kirkesalg
 DK Niels Friis købs- og inkorporationsrettigheder.

28. juni

rådstuekom. om bergensiske ansøgninger om slækkelse i byggeforordningerne

1. juli

i Det kgl. ridderlige Akademis patroner med forslag om finansiering
 kom. om kræmmerlavet
 u rådstuekom. om told

9. juli

u vicegp arrest i bo
 kom. Abraham du Pres contra Jacob Abensur
 byfogden solgt dødsbo
 u sølvværksarbejdere pardon

9. juli

adskillige indenlandske sager

Geheimkonseilprotokol	Dagbog
DK Karen Jensdatter slået med spade	
DK kom. Københavns vand- forsyning	
u højesteret ekstrakt af vota i livssag	
	<i>18. juli</i> krigsfiskalens memorial
<i>28. august</i> u gp tekniske ændringer i sit embedes forhold	
	<i>14. september</i> (i Glückstadt) Pinnebergske sager den oldenborgske kommission og fogden Bernitz
	<i>10. oktober</i> adskillige indenlandske sager med Moth
<i>11. oktober</i> k DK benådning for dødsdom Kirsten Nielsen arvesag k DK arvesag kom. ang. byggeforordningerne u kom. om told u Nicolai Jansen Arf besværing over toldere u Nicolai Jansen Arf om sin Guinea-handel Politimesteren om optøjer i kirke i Politimesteren om mål og vægt i Kbhvn. Det ostindiske kompagnis direk- tion om dets sag med Mouritz Hartmann	
<i>25. oktober</i> Peter Worm dispensation fra byggeforordningerne	<i>25. oktober</i> justits og politi

Geheimekonseilprotokol

Dagbog

DK Rys sup. om markeder
 DK klage over skiftekommissarier
 DK arvesag
 DK vedligeholdelse af bro i Jylland
 k DK det hackeske testamentes krav på Ribe
 k DK arvesag
 DK lønning af fattigforstanderens oldermann
 u Københavns magistrat prisfald på huse m. m.
 toldforpagter Kruse brydning af toldsegl

21. november
 udmøntning i Glückstadt

29. november
 forsyninger til og fra den oldenborgske fæstning

1. december
 fæstningernes bygning og reparation
 krigsfiskalens sag

3. december
 u rådstuekom. hvalfiskeri m. m.

7. december
 u gp købstadsrejse
 k DK arvesag
 DK benådning for dødsdom
 k DK ægteskabsansøgning
 k DK formynderskabssag
 Politimesteren jødernes forhold
 u kom. anklagerne mod proviantforvalter
 i Joan Siverts m. fl. købsret til vareparti
 DK tiendesag

7. december
 indenlandske justits og politi

Geheimkonseilprotokol	Dagbog
moratorium	
u rådstuekom. udførsel af korn	
i rådstuekom. forprang med korn	
k DK arvesag	
	<i>9. december</i>
	holstenske justits og politi
<i>24. december</i>	
u rådstuekom. om møntvæsenet	
	<i>31. december</i>
	prisesag
	1693
<i>10. januar</i>	
DK Det ostindiske kompagni	
og Mouritz Hartmann	
<i>9. februar</i>	<i>9. februar</i>
i Biskop Bagger om reformerts	politisager
omvendelse og frafald	
kom. om Eiler Holcks skil-	
missesag	
u kom. om havnens reparation	
<i>17. februar</i>	
k DK om vornedskab	
u kom. om Trondhjems fhv.	
præsident	
i Trondhjems nye præsident vil	
indtræde i sit embede	
Slotspræst Christian Müller	
gældsarrest	
<i>13. marts</i>	
u rådstuekom. om havne- og	
vejskat i København	
k DK dokumentudlevering	
i Marcus Giøe m. fl. den hol-	
landske residents gudstjene-	
ste og Chr. Vs undersætter	

Geheimekonseilprotokol

Dagbog

15. marts

u kom. om småmønt
u rådstuekom. om toldvæsen
u rådstuekom. om handelens
lettelse i København
DK færgefarten Aarhus-Ka-
lundborg
u rentekammer toldvæsen
u Trondhjems magistrat told-
væsen
u Jappe Appis toldvæsen
k DK ægteskab i forbudte led
DK gældsfængsel
DK tiendesag
k DK strid mellem rytterbønder
og oberst
k DK skal ejendomsstrid for
overretten
u gp sønderfjeldske skovinspek-
tør m. fl.
k DK dokumentudlevering fra
Kbh.s magistrat

19. marts

i Marcus Giøe m. fl. den hol-
landske residents gudstjene-
ste
Facultas Theologica Eiler
Holcks skilsmissesag

15. marts

justitssager

19. marts

separationen af kammer og kan-
celli
adskillige justitssager

21. marts

(forordningen om rangen pub-
liceret. Har været for i kon-
seillet).

30. april

k DK præsts ulovlige ægteskab
DK Varde borgerskabs klage
over kommissarier
Winterfeldt skal kommissions-
dom i egen sag for højesteret

Geheimekonseilprotokol	Dagbog
DK arvesag u toldforpagter Kruse Helsing- ors klage	
<i>8. maj</i> i gp m. fl. fattige sjællandske præsteenkers underhold kom. om gældskrav u kom. om grundskatten u vicegp dødsdømt skattefor- pagter i rådstuekom. almuens lettelse i Norge DK Københavns slagterlav u rentekammer konsumtionen i Odense	<i>8. maj</i> justitssager
	<i>5. juli</i> krigskommissær Ernst v. Felden
<i>12. juli</i> DK testamentesag k DK benådning for bigami k DK ægteskab i forbudte led u rådstuekom. Handelens let- telse i Kbh. u gp købstadsrejse	<i>12. juli</i> indenrigske og justitssager
<i>29. december</i> Kingos strid med Winterfeldt i Marcus Giøe m. fl. den hol- landske residents gudstjene- ste k DK byfogden i Maribo	<i>30. december</i> kommandanten i Kristianssand
1694	<i>12. januar</i> reduktion af reglementerne

Geheimekonseilprotokol

Dagbog

23. marts
udmøntning i Glückstadt

28. august
prisesag
Rendsborgs privilegier

1695

1. juli (ikke ført)
DK benådning for dødsdom

10. august
DK generalfiskalsag
DK byggesag
DK soldaters ulovlige kørsel i
Kbh.

23. september
DK pengeudførsel til hertug-
dømmerne

Bilag 2

Systematisk oversigt over de fra dagbøgerne kendte indenrigs-
ke konseilsager, der ikke findes i den dansksprogede geheimekon-
seilprotokol. + angiver, at sagen findes i de tysksprogede proto-
koller fra 1692—96, ÷ at den ikke findes der og ? at den ikke kan
identificeres med sikkerhed. Da forretningernes administrative
placering af og til kan være tvivlsom, er i sådanne tilfælde alter-
nativet angivet i parentes.

Finansielle og økonomiske

1691

12. juni: nordenfjeldske toldforpagtning
7. oktober: reglementet m. m.
15. oktober: reglementet
4. november: reglementet og kammervæsenet
12. november: finanserne og reglementerne
19. november: kammer og finans
3. december: kammerinstruksen m. v.
10. december: søstaten og krigsreglementet

1692

24. januar:	toldforpagtning	+
29. januar:	Elsflethtolden (tysk?)	+
6. februar:	Elsflethtolden (tysk?)	÷
28. april:	kredit	÷
21. november:	udmøntning i Holsten	+

1693

19. marts:	separation af kammerets og kancelliets forretninger (DK?)	÷
------------	---	---

1694

12. januar:	reglementerne	÷
23. marts:	udmøntning i Holsten	+

Sø- og landmilitære

1690

29. juni:	norske militie	
-----------	----------------	--

1691

13. maj:	provianthusets forpagtning	
7. oktober:	forandringer ved kommissariatet	

1692

18. juli:	krigsfiskal Sucaus memorial	÷
29. november:	forsyninger til og fra den oldenborgske fæstning	÷
1. december:	fæstningernes bygning og reparation	÷
1. december:	krigsfiskal Sucau	÷

1693

5. juli:	krigskommissær Ernst v. Felden	÷
30. december:	kommandanten i Kristianssand	÷

Tyske kancelli

1692

29. januar:	Elsflethtolden (rtk?)	+
6. februar:	Elsflethtolden (rtk?)	÷
14. september:	Pinnebergske sager	+
14. september:	den oldenborgske kommission og fogden Bernitz	+
9. december:	holstenske justits- og politisager	?

1694

17. december:	Rendsborgs privilegier	
---------------	------------------------	--

Admiralitetet

1691

25. august: prisesag
21. september: lurendrejeri

1692

31. december: prisesag ÷

1694

28. august: prisesag ÷

Kommercekollegiet

(forsvundet i løbet af den undersøgte periode)

1690

29. juni: mål og vægt

Danske kancelli

1693

19. marts: separationen af kammerets og kancelliets forretninger (rtk?) ÷
(21. marts: rangen (uplaceret)) ÷

Uplacerede

1691

3. december: afskaffelse af landkommissærerne

1693

21. marts: rangen ÷

Zusammenfassung

Die Abhandlung sucht den dänischen Geheimekonseil von 1690 bis 1695 zu schildern, insofern es dessen inländisches Wirkungsgebiet betrifft und im besonderen Hinblick auf das Verhältnis zwischen der Dänischen Kanzlei und dem Konseil. Der Gegenstand ist früher von den dänischen Forschern Edvard Holm (1885) und V. A. Secher (1886) behandelt, die beide davon ausgingen, dass die Hauptquelle, ein bewahrtes in der dänischen Sprache aufgenommenes Protokoll über inländische Konseilgeschäfte 1690 bis 1695, in gleichem Grad alle Verwaltungsgebiete deckte. Ein Ver-

gleich zwischen diesem Protokoll und anderem bewahrten Material zeigt indessen, dass das in der dänischen Sprache aufgenommene Protokoll, das nahe Anknüpfung an die Dänische Kanzlei hat, zwar ein praktisch geredet vollständiges Bild von dem Verhältnis dieser Kanzlei und des Generalsachwalteramtes zu dem Geheimekonseil gibt, aber sehr weit von Repräsentativ für andere Verwaltungszweige wie z.B. die Rentkammer ist und gar nicht die Sachen der Deutschen Kanzlei und der militären Instanzen enthält. Es kann deshalb nicht auf der vorliegenden Grundlage festgestellt werden, welch inländisches Verwaltungsgebiet seine Geschäfte am öftesten in dem Konseil behandelt bekam, und die systematische Einteilung von den in dem Geheimekonseil vorgenommenen Sachen ist nur deckend, insofern es die Dänische Kanzlei und das Generalsachwalteramt betrifft.

Der Geheimekonseil war eine kleine Versammlung von leitenden Staatsmännern und nicht die Leiter der Verwaltung in ihrer Eigenschaft als Verwaltungschefs, obwohl solche recht oft Mitglieder waren. Er konnte mit oder ohne Teilnahme des Königs fungieren, und er konnte Nicht-Mitglieder heranziehen, wenn es erwünscht war.

Der Konseil hat sich mit finanziellen und wirtschaftlichen Fragen beschäftigt, von denen einige von der äussersten Wichtigkeit waren wie z.B. staatliche Budgetverhältnisse. Innerhalb des Verwaltungsgebietes der Dänischen Kanzlei kamen insbesondere Probleme betreffend das Gerichtswesen zur Behandlung in dem Konseil, der Regeln für die Rechtspflege gegeben und allgemeine Anordnungen erlassen hat. Er hat auch in weitem Umfang als verurteilende und begnadigende Behörde gewirkt und Bestimmung über Anklageerhebung und -verzicht getroffen, Sachen betreffend Testament, Vormundschaft u.dgl. sowie Zunftfragen entschieden.

In den Jahren 1690 und 1691 kamen verhältnismässig wenige Sachen von der Dänischen Kanzlei zum Beschluss in dem Konseil, und die Rechte des Kanzleikollegiums mit Bezug auf Eingabe an den Konseil können nicht mit Sicherheit beschrieben werden. Es ist jedoch ersichtlich, dass die grösste Anzahl von den in dem Konseil vorgenommenen dänischen Sachen mit der direkten Sanktion des Königs dazu gelangt sein muss. 1692 und 1693 kamen überaus viele Geschäfte von dem Gebiet der Kanzlei zur Behandlung in dem Geheimekonseil, und in diesen Jahren gingen einige »Kanzleisachen« direkt zu dem Konseil ohne vorhergehende Besprechung in dem Kollegium, einige sandte das Kollegium selbst dazu mit seiner Einstellung, und in noch anderen wählte der König, als sie ihm berichtet wurden, in dem Geheimekonseil zu resolvieren.

Im Dezember 1693 liess der König indessen eine Instruktion ausarbeiten, die die Befugnisse des Kollegiums beschränkte, so dass es nicht länger selbst Sachen an den Konseil einreichen konnte, dem Obersekretär wurde aber ein Vorschlagsrecht erteilt, das er bei dem Bericht vor den König ausüben sollte. Ein Resultat von dieser Instruktion wurde, dass der Konseil nicht im Jahre 1694 Sachen von der Dänischen Kanzlei vorgelegt erhielt. 1695 kam dagegen eine geringe Anzahl vor den Konseil, das Material kann aber nicht für dieses Jahr einen festeren Eindruck von der Tätigkeit des Konseils geben.

Die hier vorliegende Untersuchung ist auf 1690–95 beschränkt worden, wo zentraler Quellenstoff bewahrt ist. Die grossen Unterschiede von Jahr zu Jahr an der Funktion des Geheimekonseils, die die Quellen dieser Periode offenbaren, führen mit sich, dass wir einen Versuch darauf verwerfen müssen, durch Analogieschlüsse uns einen Eindruck von der Arbeit des Konseils ausserhalb dieser kurzen Spanne von Jahren zu bilden.